

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрагування - мислене виділення, вичленовування деяких елементів конкретної сукупності й відокремлення їх від інших елементів цієї множини; один з основних процесів розумової діяльності людини, який ґрунтується на знаковому опосередкуванні (насамперед мовному) і дає змогу перетворити в об'єкт розгляду окремі властивості (відношення, частини або стани) предметів. Предмет вивчення будь-якої науки і будь-якого дослідження може бути поданий як низка послідовних процесів абстрагування від конкретної дійсності.

Абстракція - результат процесу абстрагування, лежить в основі процесів узагальнення і утворення понять; одна з основних логічних операцій мислення - мислене виділення окремих властивостей, сторін, елементів або станів предмета як самостійних об'єктів розгляду.

Автентичний - такий, що відповідає оригіналові; справжній, дійсний, який походить з першоджерела.

Автентичність - самість - визначає реальне функціонування особистості.

Автогенне тренування (автотренінг) - засіб психологічної саморегуляції станів. Ґрунтується на використанні прийомів самонавіювання, елементів східних технік медитації й занурення у стан релаксації. Спрямований на оволодіння навичками довільного викликання стану тепла, важкості, спокою, розслаблення, і на цьому фоні нормалізації (активізації) перебігу основних психофізіологічних функцій. Класичний метод автотренінгу розроблений німецьким психотерапевтом І.Г. Шульцем (1932).

Автоідентифікація - вимовизначення, ідентифікація (ототожнення) себе з іншою людиною або групою людей (групов^або соціальна ідентифікація). Розглядають статеву, вікову, конфесійну, професійну, соціальну автоідентифікацію особистості як необхідну умову її розвитку та існування. У широкому сенсі це поняття поєднує процес, механізми і

результати. Для позначення результатів автоідентифікації часто використовують термін «ідентичність». У більш вузькому сенсі автоідентифікація означає процеси особистісної ідентифікації, які є продуктом свідомих зусиль особистості, а не вторинним продуктом стихійних процесів наслідування, захисних механізмів або результатом зовнішнього навіювання і виховання.

Автореферат (від грец. autos + від лат. reffere - повідомляти) - короткий виклад наукового твору самим автором.

Авторитарна особистість (authoritarian personalite) - комплекс особистісних характеристик, які містять, з однієї сторони, змінні когнітивного стилю (ригідність, догматизм, уникнення невизначеностей і когнітивної складності), з іншої, - соціально-психологічні настанови (конформність, консерватизм, етноцентризм, антидемократизм, упередження до меншин тощо).

Авторитарний стиль управління - стиль, який характеризується одноосібним прийняттям керівником рішень на основі інформації, якою він володіє. Голос керівника є основним, а пропозиції колег не приймаються.

Авторитарний тип керівника - характеризується стилем владності і директивності, недемократичними впливами на людей, схильністю до жорстокості, труднощами в налагодженні контактів із підлеглими.

Авторитарність (лат. autoritas- влада, вплив)- сукупність властивостей особистості, що проявляються в схильності до диктату і беззаперечному підкоренню людей своєму впливу і владі, у прагненні будь-якими засобами затвердити свою владу й авторитет, досягти панівного становища в групі. Вона пов'язана із завищеною самооцінкою і рівнем домагань особистості, прагненням до стереотипізації та ригідністю мислення і поведінки, з агресивністю та ін.

Авторитет (лат. autoritas - влада, вплив) - прийняте групою людей і узаконене право керувати діями і поведінкою інших людей, що

ґрунтується на довірі до достоїнств і якостей його носія; визнання за індивідом права на прийняття відповідального рішення в умовах спільної діяльності. У навчально-виховному процесі велике значення має авторитет педагога. Психологічним підґрунтям авторитету окремої особи є наявність у неї певних заслуг, особистих морально-психологічних якостей, а службового авторитету - визнання значущості, престижності певної посади, відповідності їй особи, що її обіймає.

Агресія (від лат. *aggressio* - напад) - мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам (правилам) співіснування людей у суспільстві, і завдає шкоди об'єктам нападу (живим і неживим), приносить людям фізичні збитки або спричинює у них психологічний дискомфорт (негативне хвилювання, напружений стан, страх, пригніченість тощо). Агресивні дії є: 1) засобом досягнення якої-небудь значущої мети; 2) способом психологічного розвантаження; 3) способом задоволення потреби в самореалізації й самоствердженні. Види агресії: фізична агресія (напад); вербальна агресія через форму (сварка, крик, вереск та ін.) та через зміст словесного реагування (погроза, прокльони, лайка та ін.); пряма і непряма агресія (наприклад, злісні плітки, нерозумні жарти, напад люті та ін.); інструментальна агресія, що є засобом досягнення якої-небудь мети; ворожа агресія (дії, метою яких є заподіяння шкоди об'єкту агресії); альтруїстична агресія, що має за мету захист інших від чийось агресивних дій; автоагресія (самозвинувачення, самоприниження, нанесення собі тілесних ушкоджень аж до самогубства).

Адаптаційний синдром - сукупність фізіологічних реакцій організму, що має загальний захисний характер і виникає як відповідь на сильні і довготривалі несприятливі впливи - стресори (Г. Сал'є). У розвитку адаптаційного синдрому виділяють три стадії: *«стадія тривоги»* - триває від декількох годин до двох діб і містить дві фази - шоку і протivotоку, на останній з яких відбувається мобілізація захисних реакцій організму; *«стадія опірності»*, під час якої стійкість організму до різних

впливів підвищена або призводить до стабілізації стану і видужування, або змінюється останньою стадією - «стадією виснаження», яка може закінчитися навіть смертю.

Адаптація (лат. adaptatio - пристосовувати) в психології особистості - пристосування особистості до існування в соціумі відповідно до його норм і вимог, а також згідно з потребами, прагненнями, мотивами та інтересами самої особистості. Психологічна адаптація здійснюється в процесі соціалізації особистості, під час її індивідуального розвитку, соціального і професійного становлення.

Адаптація дидактична - готовність суб'єкта учіння опанувати різноманітним нових (порівняно з раніше засвоєними) організаційних форм, методів і змісту навчальної діяльності (наприклад, у вищій школі першокурсники адаптуються до значного збільшення обсягу навчального матеріалу, до складної мови наукових текстів і вивчення спеціальних предметів тощо).

Адаптація соціальна - активне пристосування індивіда до умов соціального середовища та інтегральний показник стану людини, що відображає її можливості виконувати певні біосоціальні функції: адекватне сприйняття навколишнього середовища і власного організму; оптимальна система взаємин і спілкування з іншими людьми; працездатність і здібність до навчання, організації дозвілля і відпочинку; здатність до самообслуговування і взаємообслуговування в родині й колективі; мінливість (адагитивність) поведінки відповідно до рольових очікувань інших. Соціальна адаптація відбувається шляхом засвоєння уявлень про соціальні норми і цінності. Найважливішими засобами досягнення успішної соціальної адаптації є освіта та виховання.

Адаптація соціально-психологічна - процес набуття людьми певного соціально-психологічного статусу, оволодіння деякими соціально-психологічними рольовими функціями; людина прагне досягти гармонії між внутрішніми і зовнішніми умовами життєдіяльності.

Акме (грец. акте - розквіт, вершина, вищий ступінь чогось) - соматичний, фізіологічний, психічний і соціальний стан особистості, який характеризується зрілістю її розвитку, досягненням найвищих і найкращих показників у її діяльності і творчості.

Акмеологічні інваріанти професіоналізму - основні якості й уміння професіонала, а також необхідні умови, що забезпечують високу стабільність і ефективність діяльності, незалежно від її змісту і специфіки.

Акмеологія- наука про людину, об'єктом якої є професійна діяльність. Предметом акмеології є об'єктивні і суб'єктивні чинники, які сприяють і перешкоджають досягненню вершин професіоналізму, творчого довголіття, а також закономірності в організації навчання професіоналізму майбутніх фахівців, удосконалення і коригування діяльності.

Актив (лат. activus- діяльний) - у соціальній психології-найдіяльніша, енергійніша й активніша частина соціальної групи, колективу.

Активізація пізнавальної діяльності - така організація пізнавальної діяльності, коли навчальний матеріал стає предметом активної мисленнєвої і практичної діяльності студента.

Активність (лат. acivus - активний) - одна з основних характеристик особистості, яка полягає в здатності бути імпульсом змін у стосунках із навколишнім світом (на відміну від реактивності, коли джерелом є зовнішній стимул). Вона виявляється в прагненні розширювати сферу своєї діяльності і поведінки, здатності нести в собі потенціал енергії, сили і творчості. Активна особистість неодмінно є суб'єктом не лише своєї поведінки і діяльності, але й власного життя.

Активність пізнавальна - вид психічної активності, що проявляється у формі розгорнутої пізнавальної діяльності, центральним процесом якої є мислення, і характеризується допитливістю, творчим характером..

Альтруїзм (лат. alter - інший) - мотив, спрямований на надання допомоги кому-небудь; безкорислива турбота про благо людей, готовність поступатися і жертвувати особистими інтересами задля іншої людини. Альтруїзм протилежний егоїзму

Амбівалентність - важливий складник внутрішнього світу особистості; риса, що проявляється в співіснуванні рівних за силою взаємовиключних протилежностей у мотивації, когніціях, афектах і поведінці щодо зовнішнього і (або) внутрішнього світу (наприклад, почуття радості і горя, любові і ненависті). Особистісна амбівалентність проявляється в будь-яких ситуаціях гармонійно, негармонійно чи патологічно. Амбівалентність пов'язана з глибинними настановами, де суперечливі ставлення мають спільне джерело і є взаємозалежними.

Амбіція - велика самовпевненість, високий рівень домагань, гординя.

Аналіз (від грец. analysis - розкладання, поділ) - одна з основних логічних операцій мислення - мислене розкладання цілого (об'єкта, явища) на частини, виділення окремих його властивостей або сторін. Зворотною процедурою аналізу є синтез. Інколи вживають як синонім аналітичного методу, етапу або загалом наукового дослідження.

Ангедонія - психічний стан, який характеризують загальною відсутністю інтересу до життя, втратою здібності насолоджуватися, радуватися; ознака депресії. Ангедонія може бути наслідком соматичних захворювань

Апатія (від грец. apatheia - нечутливість) - психічний стан, який характеризують повною відсутністю емоцій, потягів і бажань; своєрідний «емоційно-мотиваційний параліч».

Ассертивність - здібність людини впевнено, з гідністю відстоювати свої права, не принижуючи до того ж прав інших. Ассертивною називають пряму, щирі поведінку, яка не має за мету завдати шкоди іншим людям.

Розроблені різноманітні спеціальні програми соціально-психологічного тренінгу, спрямовані на розвиток і зміцнення асертивності.

Астенічні емоції (від грец. а - заперечення + sthenos - сила) - емоційні стани і хвилювання (насамперед негативні), для яких притаманне зниження активності, гальмування зовнішньої і внутрішньої діяльності (наприклад, почуття пригніченості, зневіри, суму, пасивного страху і т. ін.). Перевага астенічних емоцій **як характерологічної ознаки людини визначає, за класифікацією Е. Кречмера, астенічний тип, для якого в ситуації навантаження властива відмова від подолання труднощів.**

Атракція (від лат. attrahere - притягувати до себе; приваблювати, схилити) - привабливість однієї людини для іншої; особлива форма дружлюбних взаємин, забарвлених лише позитивними емоціями, прояв взаємної симпатії. В теорії рівноваги (балансу) Ф. Хайдера постулюється (принцип реципрокності), що соціальна атракція взаємна: якщо Ви помічаєте, що хтось Вам симпатизує, то це робить більш ймовірним, що і Ви будете йому симпатизувати. Атракція може виявлятися також як особлива позитивна соціальна настанова щодо особи, організації тощо.

Афект (лат. affectus - хвилювання, пристрасть) - сильний і порівняно короткочасний емоційний стан, пов'язаний із різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин.

Афект неадекватності - стійкий негативний емоційний стан, що виникає через неуспіх у діяльності і характеризується або ігноруванням факту неуспіху, або небажанням визнати свою провину за це. Афект неадекватності виникає в умовах, коли в суб'єкта є потреба зберегти завищену самооцінку й завищений рівень домагань. Він слугує нібито захисною реакцією, яка дає змогу вийти з конфлікту ціною порушення адекватного ставлення до дійсності: індивід зберігає підвищений рівень домагань і завищену самооцінку, уникаючи до того ж усвідомлення своєї неспроможності, яка є причиною неуспіху, відхиляючи сумніви щодо своїх здібностей.

Афіліація - потреба людини в налагодженні, збереженні і зміцненні добрих стосунків із людьми, в емоційних контактах, дружбі, любові. Афіліація посилюється в ситуаціях, які породжують стрес, тривожність і невпевненість у собі. Спілкування з іншими людьми допомагає в таких ситуаціях зм'якшити емоційне переживання. Блокування афіліації породжує почуття самотності, безсилля і спричинює стан фрустрації.

Безумовне прийняття - повага, активне слухання, віра, увага до почуттів іншого, безоцінне ставлення, турбота про нього.

Благородність - здатність приходити на допомогу, співчувати, співпереживати, співпрацювати. Спрямованість волі робити добро. Це те, що заслуговує поваги і честі, що має цінність.

Взаємини (стосунки) - суб'єктивні зв'язки і ставлення, що існують між людьми в соціальних групах через неперервний обмін особистісно-значущою інформацією. Взаємини завжди передбачають взаємність, наявність належного ставлення. Вони бувають діловими і приятельськими, офіційними й особистішими. Взаємини ґрунтуються на певних спонуках (інтерес до іншої людини, необхідність взаємодії та співробітництва, потреба в спілкуванні та ін.) і передбачають якусь поведінку (мовлення, дії, міміка, жести), емоції і почуття (задоволеність спілкуванням, симпатія чи антипатія, взаємний потяг, індивідуальний і груповий настрій), пізнання (сприйняття іншого, мислення, уявлення), волю (витримка при відсутності взаєморозуміння, володіння собою, коли є конфлікт, надання допомоги у важкій ситуації). На взаємини людей впливають їхня спрямованість, характер, темперамент, вік, освіта, професія та ін.

Взаємні оцінні ставлення - взаємозв'язок і взаємозумовленість оцінних ставлень один до одного суб'єктів спілкування. Оцінне ставлення одного суб'єкта до іншого включає в себе загальну оцінку особистості; фіксацію конкретних особистісних якостей із певною градацією їхньої значущості для конкретної людини; системно-ситуативні оцінки, які полягають у характеристиці об'єкта через опис типових особливостей

поведінки в типових ситуаціях; ситуативні оцінки - опис дій суб'єкта в окремо взятій ситуації. Взаємини і взаємні оцінні ставлення в педагогічному процесі є важливою умовою і засобом формування особистості студента й оптимальної корекції педагогічної діяльності викладача.

Взаємодія соціальна - процеси впливу різних суб'єктів один на одного, їхній взаємозв'язок, взаємозумовленість, взаємний обмін та ін. Розрізняють п'ять рівнів настанов на взаємодію: домінування, маніпуляція, суперництво, партнерство, співдружність.

Виховання - цілеспрямоване створення соціальних умов (матеріальних, духовних, організаційних) для розвитку особистості, для її входження в контекст сучасної культури.

Відповідальність - здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, визнанням у суспільстві або в колективі нормам, у результаті чого виникає почуття співучасті в спільній справі, а при невідповідності - почуття невиконаного обов'язку; готовність індивіда визнати, що він сам є причиною наслідків власної поведінки і діяльності.

Вік людини- 1) *абсолютний вік* (хронологічний, паспортний, календарний) - тривалість життя, виражена кількістю одиниць часу (років, місяців і т. ін.) від народження до моменту виміру; є демографічною характеристикою індивіда; 2) *відносний вік* - кількісний показник ступеня розвитку тих або інших функцій або структур, зумовлений співвіднесенням референтних показників із нормативними характеристиками, визначеними для різних хронологічних віків (наприклад, розумовий вік або психомоторний вік); 3) *стадіальний вік* - стадія розвитку як основна одиниця певної періодизації розвитку (психічного, особис- тісного, психосексуального, психосоціального та ін.).

Віра - прийняття чогось за істину, яка не потребує перевірки, доказів. Це особливий стан психіки людини, що полягає в цілковитому й

беззастережному прийнятті нею будь-яких повідомлень, текстів, явищ, подій або власних уявлень і висновків, які надалі можуть бути основою її «Я», визначати її вчинки, судження, норми поведінки і взаємини. Віра - духовне явище, яке пов'язане з роботою інтелекту. Вона здатна змінити життя, якщо пов'язана з переконаннями, настановами буття, з певною системою цінностей.

Віртуальна реальність (virtual reality - можлива реальність) - це модельне відображення квазіреальності, яку створюють за допомогою комп'ютерних технологій і технічних засобів, що забезпечує часткове або повне суб'єктивне занурення людини в це відображення і створює ілюзію справжньої реальності. Системи віртуальної реальності використовують, наприклад, у тренажерах (автомобільні, літакові та ін.) і в комп'ютерних іграх. Як технічні засоби реалізації віртуальної реальності застосовують, наприклад, стереоокуляри-монітори, шолом із навушниками і моніторами, сенсорні рукавички, інформаційний костюм, «віртуальна сфера». Маніпулюючи або змінюючи рукавичками положення тіла в інформаційному костюмі, людина здатна взаємодіяти з віртуальною реальністю, керуючи її об'єктами. «Віртуальна сфера» може створювати ілюзію переміщення у просторі.

Внутрішня свобода - усвідомлена необхідність, обґрунтований вибір і відповідальність за нього. Це свідомо взятий на себе обов'язок для реалізації своїх творчих можливостей. Почуття внутрішньої свободи пов'язане з почуттям власної гідності, з почуттям самоцінності.

Вчинок - основна особистісна форма й одиниця поведінки, яку оцінюють як акт морального самовизначення особистості щодо людей, суспільства і самого себе; специфічний вид розумово-вольової дії, необхідний складник діяльності людини, вияву її характеру й поведінки. Вчинок відіграє надзвичайно важливу роль у морально-психічному розвитку особистості.

Гендерна роль - поведінка, нормативно очікувана від індивідів чоловічої й жіночої статі; поведінка, яку розглядають прийнятною для чоловіків або жінок.

Геніальність - найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляється у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення в житті суспільства, у розвитку науки, мистецтва.

Генотип - сукупність спадкових структур організму (насамперед генів), яка контролює розвиток усіх його ознак (морфологічних, біохімічних, психофізіологічних, аж до параметрів НС). У генотипі індивіда вкорінені причини спадкових захворювань психіки, а для здорових людей - витоки темпераменту, індивідуальних рис, обдарованості тощо.

Гідність - уявлення про цінність людини як особистості. Ставлення до себе на основі адекватної самооцінки і відповідне ставлення до інших людей.

Гіпотеза - наукове припущення, яке базується на теорії або емпіричних даних і яке ще не має підтвердження або спростування. Розрізняють наукові і статистичні гіпотези.

Готовність до праці - потреба в праці, що конкретизується в здатності до певної професійної діяльності як результат професійного навчання і виховання; є підсумком не тільки професійного розвитку, але й соціальної зрілості особистості.

Група референтна (лат. referentis - той, що повідомляє) - група реальна або уявна, мета діяльності та ціннісні орієнтації членів якої є еталоном для кожної особистості. Синонім - група етальонна.

Група соціальна - більш-менш стійка сукупність людей, об'єднаних спільними інтересами (а також культурними цінностями і нормами поведінки), які перебувають у більш-менш систематичній взаємодії.

Групова думка - групове оцінне судження, сукупні оцінки, бажання, вимоги, в яких виражається ставлення членів колективу до

окремих питань, явищ, подій і фактів, які стосуються їхніх інтересів, потреб і, як правило, узгоджені з моральними нормами конкретної групи.

Групова згуртованість - процес групової динаміки, який характеризує міру (ступінь) прихильності до групи належних до неї осіб.

Групова норма - сукупність правил і вимог, вироблених реальною групою, які є важливим засобом регуляції поведінки її членів, визначають характер взаємин, взаємодії, взаємовпливу і спілкування в цій групі.

Груповий настрій - це загальний емоційний стан, який панує, переважає в групі, створює емоційну атмосферу в ній. Він може як стимулювати, так і пригнічувати діяльність членів групи, а інколи навіть призводити до конфліктів. Груповий настрій може бути оптимістичний і песимістичний, мажорний і мінорний, нейтральний, задовільний і незадовільний. Сприятливий соціально-психологічний мікроклімат позитивно позначається на самопочутті членів колективу, забезпечує ситуацію успіху в груповій діяльності, дає змогу знайти оптимальне рішення тимчасових труднощів, підтримувати дружні стосунки в атмосфері взаємодопомоги і взаємної підтримки, налагоджувати взаємини викладачів і студентів.

Гуманізація освіти - система заходів, спрямованих на розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, орієнтованих на вдосконалення особистості (головної цінності освіти). Гуманізація освіти передбачає формування гуманістичного світогляду, створення нових відносин між особистістю і суспільством. Гуманізація освіти - умова вирішення глобальних проблем сучасного людського соціуму, це шлях до вдосконалення духовного, культурного складу особистості, це формування соціальних здібностей людини жити в суспільстві за моральними нормами, зберігати й збагачувати свої здібності до творчої діяльності, вдосконалювати свою особистість.

Гуманітаризація освіти - узгодження викладання технічних, природничо-математичних дисциплін із гуманітарними науками про

суспільство і людину. Ставиться завдання підняти правову, моральну, психологічну культуру фахівця з вищою освітою. Гуманітаризація освіти тісно пов'язана з *принципом гуманізації*, передбачає інтеграцію наук, їхню співдружність (синергія).

Гуманний підхід - за кожною людиною визнається самоцінність, рівність її в правах, свободі й обов'язках.

Девіантна поведінка (deviation - відхилення) - дії, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у конкретному суспільстві (соціальній групі) моральним і правовим нормам, і призводять порушника (девіан- та) до ізоляції, лікування, виправлення або покарання. Основними видами де- віантної поведінки є злочинність, алкоголізм, наркоманія, суїцид, проституція, сексуальні девіації.

Демократична позиція - прийняття іншого «Я» як безумовної цінності і почуття власної гідності.

Демократичне середовище- це демонстрування в повсякденному житті ВНЗ зразків демократичних стосунків, поваги до гідності студентів, їхніх прав і свобод, толерантності та визнання плюралізму поглядів і життєвих виборів.

Депресивний стан - афективний стан, що характеризується негативним емоційним фоном, зміною мотиваційної сфери, когнітивних (пов'язаних із пізнанням) уявлень і загальної пасивності поведінки. Суб'єктивно людина в стані депресії відчуває важкі, негативні емоції і почуття - пригніченість, сум, відчай.

Деструктивність - негативне ставлення людини до самої себе або до інших людей і відповідна до цього ставлення поведінка. Деструктивна особистість нещаслива, навіть якщо їй вдається досягти поставлених цілей. Повага до життя, до інших людей і самого себе - умова психічного здоров'я.

Детермінанта (лат. determinans - який визначає, обмежує) - причина, що визначає виникнення явища.

Дефініція психологічна (лат. definitio - визначення) - визначення психологічного поняття, вираженого словом, що робить останнє терміном.

Дивергентність - визнання варіативності оптимального вирішення проблеми.

Діалог - спілкування двох суб'єктів стосовно вирішення проблеми; обговорення спільної теми, коли зберігається думка кожного, намагання зрозуміти один одного, схоплювати цілісний зміст у кожному висловлюванні, без оцінки, хто має рацію, а хто винен.

Діловий рівень спілкування - спілкування, на перше місце в якому ставиться справа, однаково цінна для партнерів (є відчуття взаємодовіри та взаємоповаги).

Діяльність викладача - різновид професійної науково-педагогічної діяльності, яка спрямована на різнобічну професійну підготовку фахівців різного профілю, на розвиток і виховання студентів.

Діяльність провідна - діяльність, у якій: 1) розв'язуються суперечності, які є рушійною силою розвитку; 2) перебудовується структура свідомості, з'являються нові якісні перетворення - новоутворення; 3) виникають, диференціюються нові види діяльності, забезпечуються умови для переходу до них. Провідною діяльністю є стосовно розвитку особистості, а не інших видів її діяльності. Життя і розвиток індивіда тим багатші, чим ширше він включений у різні форми діяльності. У студентському віці провідною діяльністю є навчально-професійна.

Діяльність студента - форма пізнавальної і практичної активності студента, спрямована на розвиток своєї особистості, підготовку до виконання професійно-трудових завдань і обов'язків, оволодіння необхідними для цього знаннями, навичками і вміннями.

Діяльність студента наукова - одна з форм творчого самовираження особистості студента, вищий рівень прояву його пізнавальної активності. Особливості науково-дослідної діяльності

студентів: 1) підпорядкованість її цілей навчальним цілям; 2) основними її мотивами є пізнавальні; 3) здійснюється під керівництвом викладачів; 4) сприяє формуванню професійної самостійності, здатності творчо розв'язувати майбутні практичні професійні завдання; 5) сприяє збагаченню наукових знань, дослідницьких умінь і навичок майбутнього фахівця.

Довіра - ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чиясь правоту, чесність, щирість і т. ін.; психічний стан, завдяки якому ми покладаємося на якусь думку, що здається нам авторитетною, і тому відмовляємося від самостійного дослідження питання, що може бути нами вивченим. Довір'я, як психічний стан (почуття), минує. Завоювати, вселити довіру важко, а втратити її можна відразу, миттєво. Недостатньо вірити, потрібно ще зробити правильний вибір: кому довіряти, а кому - ні. Етимологічно поняття «віра», «довіра» близькі смисловими відтінками цінності, надійності.

Дух - життєдайна сутність як джерело, яке все урухомлює, діючи з глибини; згусток психічної енергії, сила самовизначення, поривання до кращого. З духом співвідноситься смисл. Смисл - значення, сутнісно значуща вища цінність; ціль, намір, воля; знак, який вказує на щось. Поглиблюючи смисл, наближаємося до духовності.

Духовність - здатність людини виходити за межі буття, розвинені духовні потреби, духовні інтереси і цінності ставити вище від матеріальних. Це специфічна людська риса як сила самовизначення, як енергія поривання до кращого, до самовдосконалення у всіх сферах життя. Вона виявляється в багатстві внутрішнього світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності. Духовність - поєднання розуму і моралі; ідея відшукується мораллю, а розум її оформляє. Може бути усвідомлена, осмислена як вияв інтелігентності. Може бути частково не усвідомлена - про таких людей кажуть: лагідний, добрий, щирий від природи. Втрата духовності рівнозначна втраті

людяності. Духовність гармонізує особистість, усуває протиріччя з середовищем, дає можливість зосередитися на вирішенні професійних завдань і обирати на цій основі засоби самоствердження і творчої самореалізації. Духовність - це зверненість до загальнолюдських цінностей. Духовний світ людини виявляється у відчутті внутрішньої свободи, у натхненні, у творчості. Проблема духовного зростання є проблемою набування внутрішньої свободи.

Душа (лат. anima) - внутрішній психічний світ людини, з її думками, почуттями, волею та ін., що є відмінним від її тіла; за релігійним уявленням - безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом її психічних явищ.

Еліта - привілейована панівна група, яка покликана керувати.

Емоції (лат. emoveo - хвилюю, збуджую) - психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту явищ і ситуацій.

Емпатія (від лат. empathea - співпереживання) - позараціональне пізнання людиною внутрішнього світу інших; емоційна чуйність індивіда на переживання іншого (співчуття). Здібність до емпатії - необхідна умова для розвитку професійних якостей (емоційна проникливість, психологічне налаштування) у практичного психолога (педагога, лікаря). Емпатія як емоційний відгук проявляється в елементарних (рефлекторних) і у вищих особистісних формах (співчуття, співпереживання, спільна радість тощо). В основі емпатії лежить механізм децентрації. Співпереживання й співчуття розрізняють як переживання людини за себе (езопова емпатія) і за інших (гуманістична емпатія). Співпереживаючи, людина випробовує емоції, ідентичні тим, які спостерігає в іншій людині. Однак співпереживання може виникнути не тільки щодо того, кого спостерігають, а й до уявлених емоцій інших, а також щодо переживань персонажів художніх творів, кіно, театру, літератури (естетичні співпереживання). При співчутті людина переживає щось інше, ніж той, хто викликав у нього емоційний відгук. Співчуття спонукає індивіда до

надання допомоги іншому (альтруїзм). Ще одним проявом емпатії є симпатія - тепле, доброзичливе ставлення людини до інших.

Ерудиція (лат. *eruditio* - ученість) - виявлення широти розуму, що спирається на великий обсяг знань із конкретного питання і забезпечене пам'яттю. Ерудиція досить часто, але не обов'язково, пов'язана з високим рівнем творчості в тій самій галузі. Іноді відзначають їхню обернену залежність.

Етикет діловий - сукупність правил спілкування, взаємодії і поведінки людей у процесі спільної професійної діяльності, а також форми поведінки, види звернень і привітань, манери і прийнятна форма ділового одягу. В організаціях загальноновизнаним є строгий, стриманий стиль (темний костюм, біла сорочка, строга краватка).

Ефективність особистості - термін А. Бандури, що позначає як почуття самоповаги й власної гідності, так і реальну компетентність (здібності, вміння) особистості вирішувати життєві проблеми; інтегральна здібність бути компетентним, відповідати вимогам середовища.

Задатки здібностей - генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості, що є передумовою процесів формування здібностей і їхнього розвитку. Вони багатозначні, тобто на їхній основі можуть бути сформовані різні здібності. Задатками здібностей (загальних і спеціальних) можуть бути: 1) типологічні властивості нервової системи, від яких залежить швидкість утворення тимчасових зв'язків, їхня міцність, легкість диференціювання, концентрація уваги, розумова працездатність і т. ін.; 2) індивідуальні особливості будови аналізаторів, окремих ділянок кори головного мозку тощо.

Задоволеність - суб'єктивна оцінка якості тих або інших об'єктів, умов життя й діяльності, життя загалом, стосунків із людьми, певних осіб, у т.ч. і самого себе (самооцінка). Високий ступінь задоволеності життям є щастям, близький конструкт якого - психологічний (суб'єктивний)

добробут. Виявлено позитивні кореляції щастя з екстраверсією і альтруїзмом, негативні - з нейротизмом.

Закони наочіння (за Е. Торндайком): 1) *закон готовності або настанови*: попередня готовність до акту підвищує задоволення від його виконання; 2) *закон використання (практики)*: акти або асоціації, які використовують (виконують вправи, повторюють), підсилюються (зміцнюються) порівняно з тими, які не використовують; 3) *закон вправи*: повторення акту сприяє наочінню і полегшує наступне його виконання; 4) *закон частоти*: що частіше акт повторюють, то швидше відбувається наочіння цьому акту; 5) *закон ефекту*: пов'язане з актом задоволення підсилює, а невдоволення послаблює зв'язок між стимулом і реакцією. Наочіння Е. Торндайк розуміє як виникнення і зміцнення зв'язку між стимулом (ситуацією) і реакцією, міцність (силу) якого оцінюють імовірністю настання цієї реакції у відповідь на цю ситуацію.

Заповідь - раціональний опис моральності людини, що допомагає усвідомлювати універсальність моральних цінностей.

Засвоєння знань - пізнавальна діяльність, спрямована на оволодіння знаннями, уміннями і навичками. Процес засвоєння знань - це психологічний бік навчання, який включає сприйняття навчального матеріалу, його усвідомлення, запам'ятовування і практичне застосування отриманих знань. Важливе місце в процесі засвоєння знань відіграють способи подолання студентами труднощів, що виникають під час пізнавальної діяльності. У результаті правильно організованого й раціонально побудованого процесу засвоєння знань студенти набувають систему знань, формуються узагальнення, які становлять основу наукових понять.

Здібності - індивідуально-психологічні якості особистості, що забезпечують легкість оволодіння певною діяльністю та є передумовою успішного її виконання. Бувають загальні (або розумові) здібності, від яких залежить успішність будь-якої діяльності і навчання, та спеціальні,

пов'язані з конкретним видом діяльності (педагогічні, наукові, художні та ін.).

Здоров'я - стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів. Має два складники: *фізичне здоров'я* - гармонійна єдність обмінних процесів, злагоджене функціонування і цілісність систем органів, що відповідають умовам навколишнього середовища і забезпечують оптимальну життєздатність організму (відсутність хвороби або яких-небудь розладів); *психічне здоров'я* - адекватність особистісних проявів (реакцій) навколишньому середовищу, зовнішнім впливам, критичність і можливість приймати норми і правила соціуму, пластичність щодо життєвих обставин, які змінюються, і здібність будувати (планувати) перспективи майбутнього.

Знання - результат пізнавальної діяльності індивіда; сукупність ідей людини, засвоєних нею понять, законів і принципів, а також зафіксованих особливостей явищ і предметів. Знання можуть бути емпіричними (недостатньо узагальненими) і теоретичними, що відображають об'єктивні закономірні зв'язки і відношення; наукові і життєві, усвідомлені і формально засвоєні; споглядально-пояснювальні і дієво-перетворювальні. Оволодіння системою знань, що відповідають майбутній спеціальності студентів, - необхідна передумова досягнення успіху в професійній діяльності. Студенти повинні формувати високу готовність до ефективного засвоєння і використання своїх теоретичних знань і практичних умінь.

Значущий інший - певна людина, чию думку високо цінує певна особа; референтна особистість. За Г. Салліваном, це будь-яка авторитетна людина, яка має вплив на поведінку і розвиток певної особистості, тобто на прийняття нею тих або інших соціальних норм, ціннісних орієнтацій, формування образу себе.

Зрілість - дорослість, завершення зростання, стан повного функціонування; кінець процесу дозрівання (наприклад, інтелектуальна зрілість, статева зрілість, емоційна зрілість та ін.). Ступінь зрілості людини, як правило, визначають тим, наскільки її розвиток відповідає соціально і культурно прийнятним нормам. Те, що розглядається емоційно незрілим в одному суспільстві, може цілком бути аспектом емоційної зрілості в іншому.

Зрілість інтелектуальна - широта розумового світогляду; гнучкість - бага-товаріативність оцінок того, що відбувається; готовність сприймати суперечливу інформацію, бачити причини і наслідки; виявлення суттєвих, об'єктивно значущих аспектів того, що відбувається; бачити явища у зв'язках з іншими явищами; розмірковування в категоріях ймовірного (якби...).

Ідентифікація - встановлення тотожності, подібності об'єктів завдяки спільності певних рис, ознак; уподібнення, ототожнення з кимось або чимось; пізнання когось або чогось. Ідентифікація - процес, через який людина або: а) поширює свою ідентичність на будь-кого; б) запозичує свою ідентичність від будь-кого; в) змішує чи плутає свою ідентичність з ідентичністю іншого. Ідентифікація тісно пов'язана з моделюванням. У студентському віці відбувається ідентифікація індивіда з авторитетною (референтною) групою, ідентифікація себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Ідентичність - почуття неперервності свого буття як сутності, відмінної від усіх інших. Ідентичність - 1) збереження і підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя; 2) стійкий образ «Я», усвідомлення в собі певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, які визнаються своїми і достовірними. Психосоціальна ідентичність є запорукою психічного здоров'я особистості.

Імідж (англ. image - образ) - особливий вид психічного образу, який характеризується як: 1) сформований у масовій свідомості стереотип сильно емоційно забарвленого психічного образу чого-небудь або кого-небудь; сильне враження, що наділене великими регуляторними властивостями; 2) маніпулятивний, привабливий, зрозумілий психічний образ, що впливає на емоційну сферу людини (іноді на її підсвідомість), а через неї - на механізми свідомості і поведінки, вибір людини.

Іміджування- уміле моральне звеличування добропорядних вчинків студентів, моральний захист тих, хто діє чесно й принципово.

Імпульсивність (від лат. impulsio - поштовх) - особливість поведінки людини (у стійких формах - риса характеру), що полягає у схильності діяти за першим спонуканням, під впливом зовнішніх обставин або емоцій. Імпульсивна людина не обмірковує своїх вчинків, вона швидко й безпосередньо реагує і часто так само швидко кається у своїх діях. Імпульсивність може бути спричинена сильною втомою.

Індивід (лат. individuum - неподільне) - окремий представник людського роду, носій сукупності морфологічних, фізіологічних і психологічних ознак, які відрізняють його від представників інших видів живих істот; особа в групі або суспільстві. Індивідом є кожна людина. У процесі онтогенетичного розвитку індивід стає особистістю, індивідуальністю, свідомим суб'єктом своєї поведінки і діяльності.

Індивідуалізація - пошуки засобів позначення своєї неповторності, своєрідності, намагання транслювати іншим своє особистісне ставлення до них.

Індивідуальний стиль діяльності - характерна для певного індивіда система навичок, методів, прийомів, способів вирішення завдань якоїсь діяльності, що забезпечує більш-менш успішне її виконання. Людина, свідомо або стихійно мобілізуючи значущі для цієї роботи якості, водночас компенсує чи якимось переборює ті, які заважають досягненню успіху. Як результат, формується індивідуальний стиль діяльності -

неповторний варіант типових для цієї людини прийомів роботи в звичних для неї умовах. Індивідуальний стиль діяльності якогось індивіда не може бути універсальним «ідеальним зразком», а нав'язування його іншим може зашкодити вирішенню завдань їхньої діяльності. Одне з найголовніших педагогічних завдань - допомогти студентові знайти власний стиль навчально-професійної діяльності.

Індивідуальність (від лат. *individuum* - неподільне, особа) - неповторність, унікальність властивостей людини. Поняття індивідуальності використовують у психології для опису двох явищ: 1) *індивідуально-психологічні відмінності* - своєрідність психологічних властивостей людини, що виявляються в різних сферах (інтелекті, темпераменті, особистості), і відрізняють її від пересічної людини; 2) *вищий рівень ієрархічної організації* психологічних властивостей людини: індивід - особистість - індивідуальність. У цьому разі індивідуальність - відносно замкнута система, яка є унікальним поєднанням усіх властивостей людини як індивіда й особистості. За Б.Г. Ананьєвим, особистість є «вершиною» структури психологічних властивостей, а індивідуальність - «глибиною» особистості.

Інтеграція (*integratio* - відновлення, відтворення, *integer* - цілісний) - ознака *автентичної особистості*, яка по-справжньому реально функціонує, знає відмінності між відчуттями і фантазіями, між своїми потребами і бажаннями інших. Така людина діє згідно з власною глибинною мудрістю, не вимагаючи від людей підкорення або відповідності власним очікуванням. Інтеграція особистості означає, що вона усвідомлює свої потреби та бере відповідальність за їхню реалізацію, узгоджує свої бажання з наявними можливостями, вибудовує своє «Я-ідеальне» узгоджено з «Я-реальним» і професійною моделлю.

Інтелект (лат. *intellectus*- розуміння, розум, глузд) - більш-менш стійка структура загальних розумових здібностей людини, раціонального пізнання; ефективність індивідуального підходу до ситуацій, які

вимагають пізнавальної активності; вищий спосіб урівноваження суб'єкта з середовищем, який характеризується універсальністю (Ж. Піаже). Розрізняють три види інтелекту (за Р. Стернбергом): 1) *інтелект вербальний*, для якого характерний великий словниковий запас, ерудиція, уміння розуміти прочитане; 2) здібність *вирішувати проблеми*², 3) *інтелект практичний* - як уміння домогтися поставлених цілей.

Інтелектуалізація - вид психологічного захисту за допомогою раціональних компонентів мислення, емоційний компонент ігнорується або зберігається як почуття неспокою, тривоги.

Інтелектуальна ініціатива - бажання індивіда самостійно шукати нову інформацію; інтелектуальна самореалізація, самокерування інтелектуальною діяльністю, він цілеспрямовано будує процес самонавчання. Мотивація підсилюється, якщо людина бачить зв'язок між засвоєнням знань і збагаченням особистісного досвіду.

Інтелігентність - висока (моральна) культура поведінки разом із високим рівнем розвитку інтелекту й освіченістю.

Інтелігенція - еліта суспільства, передова його частина; люди, які професійно займаються розумовою працею і мають для цього спеціальну освіту.

Інтерес - мотиваційно-емоційний стан людини, який спонукає її до пізнавальної діяльності, що розгортається переважно у внутрішньому плані. Інтерес виявляється в забарвленому позитивними емоціями зосередженні уваги на певному предметі. В інтересі є емоційний і вольовий моменти (інтелектуальна емоція й зусилля), пов'язані з подоланням інтелектуальних труднощів і задоволенням від результату пізнання. Інтереси класифікують за змістом, широтою, глибиною, стійкістю, силою, тривалістю. Л.С. Виготський трактував інтерес як специфічно людський рівень розвитку потреб, для якого характерна свідомість і воля, - це «*вищі культурні потреби*», що є рушійною силою поведінки.

Інтуїція - здатність до практично моментального досягнення істини без безпосереднього логічного обмірковування; мислительний процес знаходження розв'язання задачі на основі орієнтирів пошуку, не пов'язаних логічно або недостатніх для отримання логічного висновку. Для інтуїції характерна швидкість (інколи моментальність) формулювання гіпотез і прийняття рішення, а також недостатня усвідомленість його логічних засад. Інтуїція відіграє велику роль у творчому процесі, в якому людина відкриває нові знання і способи перетворення дійсності.

Інтуїція совісті (за О.О. Ухтомським) - це дологічний апарат пізнання-передбачення, далеко діючий «рецептор на відстані» (звістка), апарат цілісного знання, який управляє нами повсякденно як у другорядному, так і у важливому. Інтуїція совісті (або душевні інтеграли) у підсвідомій життєдіяльності людини дає змогу передбачати ситуації, коли порушення якимись проектами законів буття перетворює ці закони в закони відплати. Інтуїція совісті позбавлена технократичного мислення, що постійно порушує закони буття.

Інфантилізм (від лат. *infantilis* - дитячий) - затримка в розвитку організму з характерним сполученням фізичних і психічних ознак. Психічний розвиток нижче вікового рівня. Особливість інфантилізму - можливість подолання симптомів і повна компенсація психічного розвитку індивіда надалі. Деякі форми інфантилізму мають генотипову зумовленість.

Інформація - повідомлення, новина, звістка; відомість, подана в готовому вигляді.

Категорії - найбільш загальні фундаментальні поняття, які відображають загальні властивості і відношення дійсності та пізнання.

Керівництво - найефективніший вид управління особами і групами, при якому суб'єкти управління й об'єкт управління взаємодіють у свідомому прагненні до єдиної мети. Керівництво здійснюється за трьома основними стилями: авторитарним, ліберальним і демократичним.

Кластерний аналіз - математична процедура багатомірного аналізу, що дає змогу на основі численних показників (як об'єктивних, так і суб'єктивних), які характеризують низку об'єктів (наприклад, респонденти, стимули), згрупувати їх у класи (кластери) таким чином, щоб об'єкти, що входять в один клас, були більш однорідними, подібнішими порівняно з об'єктами, що входять в інші класи. На основі кількісно виражених параметрів об'єктів обчислюють відстані між ними. Метод широко застосовують у психології.

Когнітивний дисонанс (лат. *cognitio* - знання, пізнання; *disono* - різноголосий) - емоційний стан дискомфорту, який виникає, коли в людини одночасно є деякі настанови або знання, що не узгоджуються між собою, або якщо виникає конфлікт переконання і зовнішньої поведінки. Внутрішня проблема, внутрішньоособистісний конфлікт може вирішитися, якщо змінити переконання або інтерпретацію ситуації.

Когнітивний стиль - багатомірний особистісний конструкт, сукупність індивідуально специфічних і стійких характеристик схильності до певних способів оброблення інформації та прийняття рішень (наприклад, ригідність або догматизм, толерантність-інтолерантність до невизначеності; когнітивна складність-простота; імпульсивність-самоконтроль та ін.).

Колектив - група однодумців, об'єднаних суспільно значущою спільною діяльністю, у якій переважають товариські стосунки й моральні норми поведінки. Колектив характеризується єдністю ціннісних орієнтацій, наявністю органів самоврядування, традицій та ін.

Колективний суб'єкт управління - управлінський колектив, який характеризується системою інтегральних властивостей, притаманних соціальній групі, але опосередкованих специфікою управлінської діяльності (наприклад, педагогічний колектив).

Компетентність - такий тип організації знань, який дає можливість приймати ефективні рішення: знання характеризуються різноманітністю,

чіткою визначеністю і взаємозв'язком, гнучкістю, швидкою актуалізацією, широким застосуванням, категоріальним характером, саморегуляцією на основі рефлексії.

Компетенція - загальна здатність мобілізувати в професійній діяльності набуті знання, уміння, а також використовувати узагальнені засоби і способи виконання дій. Компетенція забезпечує універсальність професійної діяльності.

Компроміс міжособистісний - спосіб досягнення порозуміння, завершення конфлікту міжособистісного або міжгрупового. Компроміс передбачає досягнення угоди, взаєморозуміння, часткового завершення соціального конфлікту через взаємні поступки і узгодження інтересів (через їхнє часткове задоволення). Компроміс використовується в умовах, коли суб'єкти мають однакові можливості при відсутності достатніх ресурсів для повного задоволення інтересів, потреб однієї зі сторін, яка конфліктує.

Комунікабельність викладача (лат. communico- з'єдную, повідомляю)- риса особистості, яка виявляється в здатності до встановлення контактів, до спілкування, товариськості; комуникативний потенціал викладача і його навички ефективного педагогічного спілкування.

Комунікація - спілкування, обмін інформацією, взаємодія один з одним.

Конгруентність - справжність, щирість, чесність; одне з трьох «необхідних і достатніх умов» ефективного психотерапевтичного контакту (разом з емпатією і безоцінним позитивним прийняттям), розроблених у рамках особистісно-цен- трованого підходу в психотерапії. Цей термін запропонував К. Роджерс для опису, по-перше, відповідності «Я-ідеального», «Я-реального» і «досвіду» в житті людини; по-друге, динамічного стану психотерапевта, в якому різні елементи його внутрішнього досвіду (емоції, атитюди та ін.) він адекватно і вільно

переживає і щиро виражає під час роботи з клієнтом. Конгруентність розглядають також як характеристику спілкування та особливий режим ефективної роботи будь-якого фасилітатора (психолога, викладача, вихователя).

Конкретизація - когнітивний процес відновлення в мисленні образу предмета (явища); надавання чому-небудь конкретного вираження, збагачення додатковою інформацією. Зворотними процедурами конкретизації є абстракція й узагальнення.

Конкуренція - організація групової або міжособистісної взаємодії, яка передбачає суворі межі. Активність спрямована на створення перешкод партнерові по взаємодії.

Консенсус - згода, відсутність у сторін, що домовляються, заперечень щодо пропозицій, висунутих під час переговорів.

Контрольні інстанції моральної свідомості - самоконтроль, самодисципліна, сором, почуття провини, совість.

Конфіденційність - довірливість, секретність, що не підлягає розголосу.

Конфлікт (лат. conflictus - зіткнення) - зіткнення осіб і груп, їхніх ідей, протилежних поглядів, інтересів, потреб, оцінок, прагнень, рівня домагань тощо. В основі конфлікту можуть лежати реальні або ілюзорні, усвідомлені або не- усвідомлені протиріччя, спроба вирішення яких відбувається на фоні гострих емоційних станів. Прийоми психологічного тиску на опонентів, стиль, стратегія і тактика протиборства відображають індивідуальні характеристики учасників конфлікту. Способи запобігання і розв'язання конфліктів ґрунтуються насамперед на здійсненні психологічного впливу на опонентів, щоб змінити їхні ставлення, настанови.

Конфлікт внутрішньоособистісний - зіткнення інтересів, потреб, потягів особистості, що виникають при умові їхньої приблизної паритетності за інтенсивністю і значущістю, але різної спрямованості.

Найчастіше внутрішньоособистісні конфлікти поділяють на мотиваційні (боротьба одночасно актуалізованих суперечливих потреб) та когнітивні (зіткнення несумісних уявлень, когніцій). К. Левін виділяв три типи мотиваційних внутрішньоособистісних конфліктів: 1) конфлікт типу «наближення-наближення» - необхідність вибору між однаково привабливими, але взаємоне прийнятними альтернативами; 2) конфлікт типу «уникнення-уникнення» - вибір між двома однаково непривабливими можливостями; 3) конфлікт типу «наближення-уникнення» - мета одночасно і приваблива, і неприваблива.

Конфлікт міжгруповий - тип конфлікту, у якому суб'єктами взаємодії є не окремі індивіди, а групи. Можна говорити про конфлікти між малими і великими, формальними і неформальними та ін. групами. По суті, до міжгрупових конфліктів належать і конфлікти між окремими людьми, які є представниками і виразниками позицій своїх груп.

Конфлікт рольовий - один із типів міжособистісного конфлікту, який виникає на ґрунті недотримання норм рольової взаємодії, невиконання індивідом певних соціальних функцій, які приховано або явно визначені його статусом, позицією в системі міжособистісних стосунків. В основі невиконання рольової поведінки можуть бути різні причини (наприклад, мимовільне переступання норм через неповне їх знання; вимушене порушення внаслідок особливих ситуацій; свідоме недотримання як демонстрування неприйняття ролі, що нав'язується; відсутність або втрата учасниками взаємодії розуміння своєї ролі і т. ін.). Це може також бути різновидом внутрішньоособистісного конфлікту, причиною виникнення якого є протиріччя між вимогами ролі й можливостями особистості (наприклад, необхідність управління діяльністю інших людей і особистою позицією невтручання), або є наслідком тривалого протиріччя між двома й більше соціальними ролями (наприклад, «робота або навчання», формальне управління студентською

групою, із членами якої старосту пов'язують неформальні дружні стосунки.

Конфліктна ситуація - виникнення і загострення протиріч між членами групи. Усвідомлення конфліктної ситуації, яке виникає через певний час, активізує її учасників на вживання необхідних заходів. Коли не вдається врегулювати гострі суперечності, виникає конфлікт.

Конформність (лат. *conformis* - подібний, відповідний) - процес зміни ати- тюдів, думок, сприйняття, поведінки індивіда у напрямку згоди з групою як реакція на реальний або уявний груповий тиск у ситуаціях, коли немає прямої вимоги погоджуватися з групою. «Тиск» на індивіда зазвичай виявляється у факті демонстрування узгодженої позиції інших членів групи та необхідності після цього привселюдно висловити власну позицію. Це може бути властивістю особистості «бути як інші», потрапляти в сувору залежність від групи, вияв якої визначається іноді довільним наслідуванням, а іноді - скромністю.

Кооперація - рівень взаємодії, який передбачає спільні зусилля в напрямі досягнення однієї мети.

Коректність - дещо підкреслена ввічливість, тактовне поводження з людьми.

Креативність - творчі можливості (здібності) людини, які виявляються в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, можуть характеризувати особистість загалом або її деякі сторони, продукти діяльності, процес їхнього створення. Креативність розглядають як дуже важливий і відносно незалежний чинник обдарованості, який зрідка виявляється в тестах інтелекту й академічних успіхах. Креативність визначається здатністю знаходити нові варіанти оптимального вирішення проблеми; сприйнятливістю до нових ідей.

Криза - стан душевного розладу, викликаний невдоволенням собою, своїми успіхами, взаєминами з людьми. Криза ідентичності - неможливо

отоотожнити себе в соціальному плані, конфлікт ролевих настанов, суперечливість смислот- ворних життєвих цінностей.

Культура (лат. cultura - догляд, освіта, розвиток) - 1) сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених суспільством, які характеризують певний рівень його розвитку; 2) рівень, ступінь розвитку, досягнутий у деякій галузі знань або діяльності: культура праці, культура управління, культура мови тощо; 3) ступінь соціального, морального й розумового розвитку, властивий конкретній людині. Культура (1) - інтегральний чинник соціалізації особистості.

Культура управління - сукупність теоретичних і практичних положень, принципів, норм і цінностей, що мають загальний характер і стосуються певною мірою різних аспектів управлінської діяльності.

Лідер (лат. leader - ведучий, керівник) - член групи, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах певної специфічної та досить значущої ситуації, щоб забезпечити організацію гуртової діяльності людей для найшвидшого і найуспішнішого досягнення спільної мети.

Лідерство - здатність особистості спонукати інших діяти, надихаючи й запевняючи їх у тому, що обраний курс є правильним. У практичному плані лідерство - відношення домінування і підкорення, влади і підлеглості в системі міжособистісних взаємин у групі, сукупність правил або процедур, у межах яких здійснюється діяльність лідера.

Локус контролю (лат. locus - місце, місцеположення; фр. controle - перевірка) - якість, яка характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам або власним здібностям і зусиллям. Розрізняються інтернальний (внутрішній, на себе) і екстернальний (зовнішній, на людей навколо) локус-контроль. У першому випадку людина вважає, що події, які відбуваються з нею, насамперед залежать від її особистісних якостей (компетентність, цілеспрямованість, рівень здібностей тощо) і є результатом її власної

діяльності. У другому випадку людина переконана, що її успіхи чи невдачі є результатом дії зовнішніх сил (удача, випадковість, тиск оточення, інші люди тощо).

Майстерність - властивість особистості, набута в процесі її досвіду діяльності як вищий рівень освоєних професійних умінь у цій галузі на основі гнучких навичок і творчості.

Манера - звичка діяти певним чином; індивідуальний стиль поведінки, у т.ч. спілкування.

Маніпуляція - комунікативний вплив, спрямований на актуалізацію в об'єкта впливу мотиваційних станів (у т.ч. почуттів, атитюдів, стереотипів), що спонукають його до поведінки, бажаної для суб'єкта впливу. До того ж не передбачають, що він обов'язково має бути невігідним для об'єкта впливу.

Манірність - відсутність простоти та природності в поведінці й спілкуванні; показність, церемонність.

Маргінальна особистість (від лат. *margo*- край) - особистість, у якої не сформована міцна, однозначна, узгоджена система соціальних ідентичностей і ціннісних орієнтації, громадянська і національна самосвідомість. Вважають, що через це маргінальна особистість має когнітивні й емоційні проблеми, психологічні труднощі, внутрішній розлад.

Менеджер (англ. *management* - управління) - суб'єкт, що виконує управлінські функції; спеціаліст, який здійснює управлінську діяльність в економічних і виробничих структурах, освітніх закладах та ін.; особа, яка організовує конкретну роботу персоналу, керуючись сучасними методами управління.

Менталітет - сукупність характерних особливостей етнічної самосвідомості, специфічна форма духовності, своєрідних почуттів.

Ментальність - система більш-менш стабільних рис психічного складу конкретного етносу.

Ментальність українського народу (за Х. Василькевич) - інтровертова-ність вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, що виявляється в зосередженості на фактах і проблемах внутрішнього світу; сентименталізмі, чутливості до природи, емпатії, культуротворчості, яскравій обрядовості, фольклорі; естетизмі народного життя, анархічному індивідуалізмі, прагненні до особистої свободи без належного прагнення до державотворчості; браку ясних цілей, стійкості, витривалості, дисципліни; перевазі емоційного над інтелектом і волею, тяжінні до морального буття.

Метод дослідження - нормативний обґрунтований спосіб проведення наукового дослідження. Це шлях наукового пізнання, який впливає із загальних теоретичних уявлень про сутність об'єкта дослідження. Розуміння, визначення і вибір методів дослідження залежать від загальнонаукової і конкретно-наукової методології.

Методи психологічної саморегуляції - комплекс методів і навчальних програм, орієнтованих на навчання людини спеціальним прийомом довольної зміни власного стану, які в подальшому житті вона може використовувати самостійно. До них належать техніки нервово-м'язової релаксації, автогенне й ідеомоторне тренування, прийоми сенсорного репродукування образів, езотеричні методи зміни стану свідомості, самогіпноз. Як додаткові прийоми використовують сугестію (навіювання), світломузичний вплив тощо.

Методика дослідження - конкретне втілення методу дослідження; вироблений спосіб організації взаємодії суб'єкта та об'єкта дослідження на основі конкретного матеріалу і визначеної процедури. У методиці дослідження конкретизується мета, предмет дослідження, а також показники вимірюваного явища, умови проведення роботи, засоби фіксації експериментальних показників і процедура аналізу та інтерпретації одержаних даних.

Методологія - шлях пізнання, одержання й пояснення необхідних фактів і розкриття закономірностей досліджуваних явищ. Система принципів, норм і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності.

Мислення - процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних зв'язках і відношеннях. Мислення пов'язане з вирішенням проблемних задач, які виникають як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності. Різновиди мислення: за формою (наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне або понятійне); за характером завдань, що розв'язуються (теоретичне, практичне); за мірою розгорнення (дискурсивне, інтуїтивне); за мірою новизни та оригінальності (репродуктивне, творче) та ін. Формами мислення є судження, міркування, умовисно-вок, поняття. Індивідуальні особливості мислення: самостійність, критичність, гнучкість, глибина, послідовність, швидкість, ригідність.

Мислення абстрактне - один із різновидів людського мислення, яке полягає у виробленні узагальнених понять, суджень, умовиводів і здатності оперувати ними. Абстрактне (понятійне) мислення виростає на ґрунті узагальнення даних емпіричного пізнання.

Мислення дивергентне - мислення, пов'язане з розв'язанням задач, що мають багато нестандартних оригінальних рішень. Воно допускає існування декількох правильних відповідей. Дивергентне мислення розглядають як основу креативності.

Мислення конвергентне - мислення, пов'язане з розв'язанням задач, що мають єдине правильне рішення, яке знаходять за допомогою засвоєних алгоритмів.

Мислення технократичне - світогляд або менталітет, суттєвими рисами якого є вищість засобів над метою, мети над смислом і загальнолюдськими інтересами, техніки (у т.ч. і психотехніки) над людиною та її цінностями. Технократичне мислення - це мислення, якому

не властиві розум і мудрість. Для нього не існує абсолютних категорій моральності, совісті й гідності. Суттєвою особливістю технократичного мислення є погляд на людину як на компонент системи, який навчають і програмують, а не як на особистість, для якої характерна свобода щодо можливого простору діяльності.

Модель особистості професіонала - модель, що відображає структуру найсуттєвіших здібностей особистості до конкретної професії. Розробляється на основі узагальнення емпіричних відомостей про структури особистостей достатньої кількості професіоналів, що добре впорюються (а для порівняння - і погано) з професійною діяльністю або на підставі кодифікованих норм (законів, статутів, інструкцій та ін.) і побажань експертів.

Моніторинг - у педагогіці контроль з періодичним спостереженням за об'єктом дослідження на предмет відповідності бажаному результату.

Мораль - загальна ціннісна основа культури, яка спрямовує активність людини на утвердження самоцінності особистості, рівності людей у їхньому прагненні до гідного й щасливого життя.

Моральні потреби - поняття, яке відтворює позитивне громадське цінування індивідуальних запитів особистості; суспільно (зокрема морально) санкціонована міра потреб, що стосується як їхнього складу, рівня, так і способів задоволення.

Моральні якості - характеристика найтипівіших моральних рис поведінки індивіда.

Моральність - визначає міру дотримання соціальних норм у поведінці людини, її ставлення до суспільства, містить внутрішню потребу особистості у здійсненні моральних дій і вчинків. Це сфера відповідального вчинку щодо інших людей. Суть моральності - гуманне ставлення до людини (альтруїзм). Моральність може виховуватися лише створенням умов, серед яких людина звикає поводитися й діяти морально так само невимушено і природно, як і вмиватися зранку.

Мотив - матеріальний або ідеальний «предмет» (або його психічний образ), який спонукає і спрямовує на себе діяльність або вчинок, за допомогою яких задовольняються певні потреби суб'єкта. Більш широке тлумачення мотиву таке: потреба, ідея, органічний стан, емоція та ін., що спонукає суб'єкта до дії. Допускають, що в людини може виникати стан спонукання (потягу) без переживання й усвідомлення мотиву. Водночас діяльність може бути полімотивованою, тобто мати кілька мотивів.

Мотивація - сукупність причин психологічного характеру (система мотивів), які зумовлюють поведінку і вчинки людини, їхній початок, спрямованість і активність.

Мудрість - найвищий прояв глибини розуму, що спирається на багате і добре організоване знання фактів та інструментальне знання про різні життєві контексти.

Навички - дії високого ступеня досконалості, деякі з яких можуть бути доведені до автоматизму.

Навіюваність - некритичне прийняття чужого погляду.

Навіювання - вплив на емоційну і несвідому сферу психіки людини: подолання страхів, демонстрація психологічного захисту та можливості задоволення її основних потреб.

Навчальна дія - в розвивальному навчанні - дія, спрямована на розв'язання навчальної задачі, а також поетапні (або часткові) дії, відповідно до окремих етапів розв'язання задачі. Навчальні операції, які входять у навчальну дію, відповідають конкретним умовам розв'язання окремих навчальних задач.

Навчальна задача - задача, при розв'язанні якої учень (студент) оволодіває загальним способом розв'язання цілого класу однорідних часткових задач. Етапи розв'язання навчальної задачі: 1) прийняття або самостійне визначення навчальної задачі; 2) перетворення умов навчальної задачі, щоб знайти деяке загальне відношення предмета, що вивчається; 3) моделювання виділеного відношення; 4) перетворення моделі цього

відношення для вивчення його властивостей у «чистому вигляді»; 5) побудова системи часткових задач, які розв'язуються загальним способом; 6) контроль за виконанням попередніх дій; 7) оцінка засвоєння загального способу як результату розв'язання навчальної задачі.

Навчання - упорядкована взаємодія викладача зі студентом, спрямована на розвиток особистості майбутнього фахівця, досягнення мети професійної підготовки. Змістом цієї взаємодії є цілеспрямоване, послідовне передавання (трансформація) суспільно-історичного, соціокультурного, професійного досвіду студентам у спеціально організованих умовах вищої школи.

Наполегливість - воляова якість особистості, що полягає в умінні домагатися поставленої мети, переборюючи зовнішні і внутрішні перешкоди. Слід розрізняти наполегливість і впертість. При впертості єдиним мотивом поведінки індивіда є самоствердження, прагнення будь-що досягти свого.

Настанова психологічна - готовність, схильність суб'єкта до певної форми реагування. Настанова багато в чому визначає характер поведінки і діяльності. Психологічна настанова стосовно тих чи інших соціальних об'єктів і явищ називається соціальною або соціально-психологічною настановою. Настанови соціальна і соціально-психологічна можуть виникати під впливом пропаганди або спеціальних видів реклами.

Настрій - це загальний емоційний стан, який своєрідно забарвлює на певний час діяльність і поведінку людини, характеризує її життєвий тонус. Розрізняють позитивні настрої (мажорний, веселий, життєрадісний, піднесений тощо) і негативні (мінорний, сумний, пригнічений, знижений тощо).

Натхнення - різке й несподіване зростання духовних сил людини, що спостерігають у процесі творчої праці; його характеризує глибока і стійка зосередженість на предметі праці, активізація здібностей, знань і умінь, високий рівень активності пізнавальних процесів (жвавість

вражень), яскравість образів пам'яті й уяви. З натхненням часто пов'язане народження задуму та ідеї винаходу, вирішення нерозв'язної проблеми, створення головних образів художнього твору.

Наука - 1) сфера й особливий вид діяльності людини, результатом якої є нові знання про дійсність, що відповідають критерію істинності; 2) система знань, отриманих за допомогою наукового методу.

Наукова організація праці (НОП)- удосконалення організації праці на основі досягнень науки і передового досвіду. При впровадженні НОП вирішують триєдине завдання - економічне (підвищення продуктивності праці), психофізіологічне (збереження здоров'я), соціальне (розвиток особистості працівника).

Научіння - процес і результат набуття людиною нового сенсомоторного та інтелектуального досвіду, нових форм поведінки; засвоєння студентом соціального досвіду, професійних знань, умінь і навичок. Результатом научіння є соціалізація особистості студента.

Научуваність - загальна оцінка здібності й бажання особи навчатися. Що вище рівень научуваності індивіда, то легше й швидше проходить його навчання. Функціонально рівень научуваності - це сукупність інтелектуальних і мотиваційних властивостей, від яких (за інших однакових зовнішніх і внутрішніх умов) залежить продуктивність навчальної діяльності того, хто навчається. Операційно научуваність характеризують такими показниками: рівень складності, обсяг і темп засвоєння навчального матеріалу, ступінь педагогічної допомоги та ін.

Національна самосвідомість особистості - розуміння і почуття належності до етнічної спільноти як результат освоєння культури, традицій, звичаїв свого народу. Вона включає: 1) усвідомлення себе як індивіда на основі уявлень і знань про свої природно-біологічні властивості, зовнішність («Я-національно-фізич- не»); 2) усвідомлення себе як носія національної психології на основі пізнання впливу на психічні процеси, почуття, прояв волі, розуму, мовлення, належності до

певної нації, народу («Я-національно-психологічне»); 3) усвідомлення себе як носія національних властивостей особистості на основі пізнання залежності своєї життєвої позиції, ставлення до дійсності, інших людей, праці від національної належності («Я-національно-соціальне»), Завдяки національним особливостям особистість здатна зберегти наступність традицій і звичаїв свого народу, продовжити шлях його соціального і культурного розвитку.

Новоутворення психологічне - термін, який запропонував Л.С. Виготський для психологічної характеристики вікових періодів; це якісні психологічні зміни в особистості й діяльності, які вперше виникають у цей період і визначають подальший хід розвитку, а також ставлення особи до самої себе та до соціального оточення.

Об'єкт дослідження - це частина об'єктивної психологічної реальності (тобто того, що існує незалежно від нашої волі і свідомості), яку потрібно дослідити.

Організованість - взаємодія індивідуального і спільного, вміння структурувати і програмувати діяльність відповідно до правил і норм організації.

Освіта - процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, а також способів мислення; це й рівень розумового розвитку особистості та її професійної кваліфікації. Освіту здобувають переважно в системі різних навчальних закладів (загальноосвітні та спеціальні (професійні) навчальні заклади). Істотною умовою успіху освіти є самоосвіта.

Освічений - індивід, який навчився вчитися самостійно; той, хто усвідомив, що безпека виживання базується не на самому знанні, а на вмінні його здобувати.

Особистісний зміст - усвідомлювана значущість для суб'єкта об'єктів і явищ дійсності (у т.ч. власних дій і цілей), яка зумовлена тим, у

якому зв'язку об'єкт чи явище знаходиться з мотивами, потребами і ціннісними орієнтаціями суб'єкта.

В особистісному змісті відбивається не тільки значущість (валентність), але й змістовний зв'язок із конкретними мотивами, потребами і цінностями. Особистісний зміст є основою діяльності стосовно них, і тим самим виконує регулюючу функцію. Виникаючи в діяльності, особистісні смисли стають одиницями людської свідомості.

Особистість - людська цілісність, яка самовизначається і складається з розвитку ставлення до навколишнього світу, до інших людей і до самої себе; вища інстанція, яка координує всю психічну діяльність, поведінкову активність; соціальне обличчя людини, «Я» для інших. Це соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально неповторного. Людина як особистість формується в соціокультурному середовищі у процесі спільної діяльності й спілкування.

Оцінка педагогічна - у традиційній педагогіці це процес порівняння досягнутого учнем (студентом) рівня оволодіння навчальним матеріалом з еталонними вимогами, які описані в навчальній програмі. Оцінку використовують під час педагогічного контролю і найчастіше виражають у формі бальної оцінки. У розвивальному навчанні оцінка - ступінь опанування загального способу розв'язання певної навчальної задачі.

Педагогічна майстерність - комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності. Елементи педагогічної майстерності: 1) гуманістична спрямованість (інтереси, цінності, ідеали); 2) професійне знання (предмета, методики його викладання, педагогіки і психології"); 3) педагогічні здібності (комунікабельність, перцептивні здібності, динамізм, емоційна стійкість, оптимістичне прогнозування, креативність); 4) педагогічна техніка (уміння керувати собою, уміння взаємодіяти).

Педагогічна технологія - наукове психолого-педагогічне обґрунтування характеру педагогічного впливу на вихованця в процесі взаємодії з ним.

Педагогічне спілкування - професійне спілкування викладача зі студентами на занятті та поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату; структурний компонент і одночасно спосіб реалізації методів і прийомів педагогічних впливів, спрямованих на формування особистості. Педагогічне спілкування - одна зі сторін професіоналізму викладача, його вміння транслювати особистісне «Я» студентові як суб'єкту: чути і бачити його; співпереживати йому; безумовно приймати його як особистість, поважати почуття його власної гідності.

Педагогічний артистизм - експресивне вираження власних переживань, виявлення емпатійності, вміння щиро приймати переживання студента (учня).

Переконання - уявлення, знання, ідеї, що стали мотивами поведінки людини і визначають її ставлення до різних сфер дійсності; компоненти світогляду особистості. Знання автоматично не переходять у переконання. Останні формуються на основі індивідуального досвіду людини в результаті її діяльності. Виробленню переконань сприяє боротьба з тим, що їм протистоїть. Справжні переконання починають формуватися в старшому шкільному віці на основі глибоких знань і виникнення розвинутих форм мислення, появи критичного ставлення до дійсності, формування активної життєвої позиції і світогляду.

Переконування - вплив на раціональний бік психіки за допомогою логічних формулювань, аргументів і доказів.

Плюралізм - множина рівноправно конкурентних світоглядів, наукових напрямів, ідей, думок тощо.

Поведінка - цілеспрямована система взаємопов'язаних вчинків, які людина здійснює, щоб реалізувати певні функції, зумовлені взаємодією з

середовищем. У поведінці виявляється єдність психічних (спонукальних, регулювальних ланок, які відображають умови розміщення предметів потреб індивіда) і виконавчих, зовнішніх дій, які наближують або віддаляють організм від певних об'єктів, а також перетворюють їх. Поведінка людини завжди соціально зумовлена й набуває характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої, довільної і творчої діяльності.

Позиція (лат. *positio* - становище) - погляди, уявлення, настанови особистості стосовно умов її життєдіяльності.

Потреба пізнавальна- прагнення студента до опанування теоретичних знань з якоїсь предметної галузі (ці знання відображають закономірності походження, становлення і розвитку предметів відповідної галузі).

Потяг - безпосереднє емоційне переживання потреби (необхідності) у 40- му-небудь; спонукання, яке ще не опосередковане свідомим цілеспрямуванням. У дорослої людини типовою є довільна активність, найпершою умовою якої є здібність до рефлексії, до усвідомлення своїх потягів, і їхнє прийняття або відкидання. Виникнення в людини потягу створює початковий етап мотиваційного процесу. Як результат свідомого вольового рішення діяти відповідно до якогось спонукання розпочинається етап «бажання».

Предмет дослідження - якийсь конкретний бік, аспект, властивість або відношення об'єкта дослідження. Об'єкт - це ціле, предмет - якась його частина.

Предмет психології вищої школи - особистість викладача і студента в їхній розвивальній педагогічній взаємодії. Психологія вищої школи досліджує роль *особистісного чинника* при впровадженні інноваційних технологій навчання і виховання у ВНЗ, психологічні умови і механізми становлення особистості майбутнього фахівця в системі ступеневої вищої освіти (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр).

Презентація - процес і засоби представлення себе оточенню.

Проблемна ситуація - ситуація, у якій наявні в індивіда способи поведінки і знання є недостатніми для виконання практичного або теоретичного завдання, і виникає потреба в нових формах поведінки, у нових знаннях.

Проблемне навчання - педагогічна технологія, що забезпечує можливість творчої участі студентів у процесі засвоєння нових знань, формування творчого мислення і пізнавальних інтересів особистості. Основним методом є розв'язування проблемної ситуації. За ступенем складності є такі основні рівні проблемного навчання: проблемний виклад; спільний проблемний пошук; творче навчання, яке передбачає активну участь студентів у формулюванні проблеми і пошуку шляхів її рішення. Проблемне навчання реалізують за допомогою системи проблемних навчальних завдань, які використовує викладач у процесі навчання.

Показники ефективності проблемного навчання: підвищення якості засвоєння навчального матеріалу й можливостей його практичного використання в майбутній професійній діяльності; формування творчих здібностей і пізнавальної мотивації, що забезпечує можливість самоосвіти.

Простір відповідальності «Я» - етичні уявлення людини про те, що особисто вона мусить і чого не повинна робити («етичне Я») або чому потрібно й не треба навчатися. Завдяки простору відповідальності «Я» людина не дає проявитися деяким своїм здібностям, хоча усвідомлює, що могла б досягти тут компетентності (майстерності).

Протиріччя -у *філос. розумінні* - взаємодія протилежних, взаємовиключних сторін і тенденцій предметів і явищ, які водночас перебувають у внутрішній єдності і взаємопроникненні та є джерелом саморуху і розвитку об'єктивного світу й пізнання. Протиріччя в педагогічному спілкуванні - один із видів нескінченної низки протиріч, із яких побудовано світ: добро-зло, сила-слабкість, молодість- старість, хочу-не можна, мрія-реальність, любов-ненависть тощо.

Професійна готовність студента - особистісна якість, яка проявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення ВНЗ. Вона допомагає молодому фахівцю успішно реалізовувати професійні функції, правильно використовувати набуті знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачені перешкоди. Професійна готовність - вирішальна умова швидкої адаптації випускника до умов праці, подальшого його професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації.

Професійна етика - кодекс поведінки, що забезпечує моральний характер тих взаємин між людьми, які впливають з їхньої професійної діяльності: повага до студентів, діловитість, чесність, порядність, компетентність та ін.

Професійна компетентність - професійна готовність і здатність суб'єкта праці до розв'язання завдань і виконання професійних обов'язків. Це ступінь і основний критерій визначення відповідності суб'єкта посаді, яку він займає.

Професійна консультація - психологічна допомога людині у виборі професії та плануванні професійної кар'єри відповідно до її індивідуальних психофізіологічних і психологічних якостей. Проводять у вигляді бесіди клієнта з психологом із застосуванням засобів психодіагностики.

Професійна культура - 1) системний світогляд і модельне професійне мислення (юриста, педагога, інженера тощо); 2) професійна творчість; 3) праксіо- логічне, рефлексивне й інформаційне опанування; 4) компетентність діяльності, спілкування і саморозвитку.

Професійна орієнтація - ознайомлення молоді зі світом професій і надання допомоги у професійному самовизначенні. Вона сприяє вибору професії у відповідності з індивідуальними здібностями й схильностями, а також суспільними можливостями. Виділяють такі напрями профорієнтації: 1) професійне просвітництво (знайомство зі світом

професій, вивчення професіограм, проведення екскурсій, зустрічі з фахівцями тощо); 2) професійне консультування; 3) моральна й емоційна підтримка (психотерапія, тренінги); 4) допомога у прийнятті рішення (побудова ланцюжків, схем альтернативного професійного вибору).

Професійна придатність - відповідність психологічних особливостей людини вимогам професії для досягнення нею максимальної ефективності праці, одержання задоволення від неї. Професійна придатність частково залежить від вроджених властивостей, а також визначається здібностями і спрямованістю особистості, її професійною підготовкою (ступенем оволодіння необхідними професійними знаннями, уміннями і навичками).

Професійна самосвідомість педагога - усвідомлення педагогом себе як суб'єкта педагогічної діяльності, самооцінка професійно необхідних знань і професійно значущих якостей особистості. Результатом самосвідомості педагога є соціально-професійний аспект його «Я-концепції».

Професійна спрямованість - розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів. Усі ці ознаки і компоненти професійної спрямованості є показниками рівня її сформованості в студентів. Вона характеризується стійкістю (нестійкістю), домінуванням соціальних або вузько особистісних мотивів, далекою чи близькою перспективою.

Професійне самовизначення - процес прийняття особистістю рішення стосовно вибору майбутньої трудової діяльності (ким стати, до якої соціальної групи належати, де і з ким працювати?). Професійне самовизначення містить у собі усвідомлення індивідом себе як суб'єкта конкретної майбутньої професійної діяльності; зіставлення своїх можливостей на основі самооцінки індивідуально- психологічних якостей із психологічними вимогами професії до фахівця; усвідомлення своєї ролі

й відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей; саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети.

Професійне самоствердження студента - потреба і прагнення відповідати професійним вимогам і суб'єктивному професійному ідеалу, реалізувати свої можливості й досягти певних результатів у навчальній і трудовій діяльності, спілкуванні, одержати визнання однокурсників і викладачів, утвердити у власній думці своє професійне «Я». Психологічними умовами професійного самоствердження є посилення професійної мотивації; наявність у свідомості студента сучасної моделі професії; внутрішнє прийняття вимог професії; адекватна самооцінка особистісних якостей, задатків і здібностей; позитивне ставлення до себе як суб'єкта - майбутнього професіонала; оволодіння професійними знаннями; примноження досвіду розв'язання професійних завдань.

Професійний відбір (профвідбір) - форма трудової експертизи, завдання якої - вибір із групи людей, які мають певні здібності, досвід (знання, уміння і навички), моральні якості, необхідні для цієї професії або спеціальності. На підставі завдань розрізняють психологічний, медичний, фізіологічний і педагогічний профвідбір. Залежно від вибору діагностики (експрес-психодіагностика або пролонгована психодіагностика) розрізняють психологічний експрес-відбір і пролонгований відбір.

Професіограма - системний опис соціально-економічних, виробничо-технічних, санітарно-гігієнічних, психологічних та інших особливостей професії, а також вимог до суб'єкта цієї спеціальності, на основі чого визначаються необхідні для цього виду діяльності якості особистості, що становлять основу професійної придатності людини.

Професіонал - у широкому розумінні це суб'єкт професійної діяльності, в якого високі показники професіоналізму особистості і діяльності, високий професійний і соціальний статус, система особистісної і діяльнісної нормативної регуляції, яка динамічно розвивається. Він

постійно націлений на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні й професійні досягнення, що мають соціально-позитивне значення.

Професіоналізація розвитку особистості студента - формування і поглиблення інтересу до професії, опанування знань, умінь і навичок з обраного фаху, вдосконалення особистості майбутнього фахівця. Виявляється у професіоналізації пізнавальних процесів; підвищенні почуття професійної відповідальності, обов'язку і честі; зростанні рівня домагань і прагненні до самоствердження у сфері майбутньої професії; посилення ролі самовиховання, зміцненні професійної самостійності й готовності до майбутньої практичної роботи.

Професіоналізм діяльності - якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, розмаїття ефективних професійних навичок і умінь, зокрема тих, що базуються на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами й способами розв'язання професійних завдань. Це дає змогу йому здійснювати діяльність із високою стабільною продуктивністю.

Професіоналізм особистості - якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих та індивідуально-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, професійну мотиваційну спрямованість, ціннісні орієнтації, професійні інтереси.

Психологічна модель фахівця - зразок фахівця з вищою освітою, сформований на основі вивчення особливостей особистості й структури діяльності осіб, що успішно працюють після закінчення ВНЗ. Що ближче до завершення професійного навчання перебуває студент, то ближче до модельних повинні бути його особистісні якості, знання, уміння і навички.

Психологічний бар'єр - наслідок невідповідності зовнішніх впливів (подразників) внутрішньому «Я» (інтересам, потребам, спрямованості

особистості тощо), через що формується негативне ставлення до «подразників», прагнення захиститися від них.

Психологія вищої школи - галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності функціонування психіки студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності та закономірності науково-педагогічної діяльності викладача, а також соціально-психологічні особливості педагогічної взаємодії.

Рефлексія (від лат. reflexio - вигин, відображення) - довільна увага до змісту власної свідомості. Рефлексійність особистості виявляється в її здатності критично оцінювати свої дії та змінювати відповідно до цього мислення і діяльність.

Рефлексія педагога - це процес пізнання ним самого себе як професіонала, свого внутрішнього світу, аналіз власних думок і переживань у зв'язку з професійно-педагогічною діяльністю, міркування про себе як особистості, усвідомлення того, як його сприймають і оцінюють вихованці, колеги, інші люди.

Рівень домагань особистості - прагнення до досягнення цілей того ступеня складності, на який людина вважає себе здібною. В основі цього лежить така самооцінка власних можливостей, збереження якої стало для людини потребою. Рівень домагань може стосуватися досягнень в окремих видах діяльності (наприклад, у науці, мистецтві та ін.) або взаєминах (прагнення досягнути певного статусу в колективі). Він формується під впливом досягнення або невдачі в діяльності, однак вирішальним чинником у його становленні є не сам по собі об'єктивний успіх або неуспіх, а переживання суб'єктом своїх досягнень як успішних або неуспішних. Рівень домагань особистості може бути адекватним можливостям індивіда і неадекватним (заниженим, завищеним).

Розвивальне навчання - навчання, що спрямоване на розвиток теоретичного мислення і творчості як основи особистості. Зміст розвивального навчання вимагає активізації мисленневих дій. Воно

формує уміння вчитися або набуття умінь і навичок власних навчальних дій, уміння самостійно орієнтуватися в новій науковій (або іншій) інформації. Розвивальне навчання використовує методики, які ґрунтуються на потребі сходження від абстрактного до конкретного.

Розвиток - зміни від простого до складного, від нижчого до вищого в результаті примноження кількісних змін, що ведуть до якісних перетворень.

Розум - філософський термін, що позначає форму теоретичного мислення, яка дає змогу людині переробити в науковому понятті результати споглядання і уявлень, тобто всебічно відтворити систему внутрішніх зв'язків, які породжують цю конкретність, розкрити її сутність. Розум виявляється в рефлексії як здатності людини розглядати природу своєї діяльності. На основі розуму виникає теоретичне знання шляхом аналізу ролі й функцій деякого вихідного діалектичного протиріччя у відносинах речей усередині розчленованої системи.

Розуміння - активний процес пошуку й конструювання людиною змісту повідомлення, тексту, образів, схем, моделей, символів та інших форм існування знань і інформації, а також інтерпретація і конструювання змісту дій і вчинків інших людей. Для розуміння характерне відчуття чіткості й внутрішньої єдності явищ і відношень, які розглядаються.

Розумові дії - дії людини, які вона виконує у внутрішньому плані свідомості без опори на зовнішні засоби. Розроблена П.Я. Гальперінім теорія поетапного формування розумових дій детально описує весь процес розвитку розумової дії із зовнішньої предметної дії. Згідно з нею, всяка людська дія (у т.ч. і розумова дія) містить дві частини - орієнтовану (що має психологічний зміст) і виконавчу. У процесі автоматизації дії та вироблення навички відбувається значне скорочення орієнтованої частини; наприкінці від дії залишається лише її виконавча частина. У термінах теорії діяльності О.М. Леонтьєва така трансформація є перетворенням дії в операцію.

Роль (франц. *role* - перелік) - певна соціально-психологічна характеристика способу поведінки залежно від статусу особистості й позиції в групі, суспільстві, у системі міжособистісних взаємин і суспільних відносин.

Самоактуалізація - вільна і повна реалізація своїх внутрішніх можливостей, природи; чесність перед собою і прийняття відповідальності за власні дії, можливість кращого життєвого вибору, постійний процес розвитку свого потенціалу до максимально можливого.

Самовиховання - формування людиною своєї особистості у відповідності з поставленими цілями, власними ідеалами й переконаннями. У юнацькому віці самовиховання набуває зрілого і цілеспрямованого характеру через усвідомлення свого місця у світі, прагнення до самоствердження й самореалізації. Ефективності самовиховання сприяє реалістична самооцінка. Оскільки розвиток особистості є безупинним процесом, що не має межі, самовиховання - справа всього життя людини.

Самоосвіта - освіта, яку здобувають самостійно, за межами навчальних закладів, без допомоги того, хто навчає; неформальна форма індивідуальної навчальної діяльності. Хоча навчальна діяльність є провідною тільки для певного віку, все-таки вона проходить через усе життя людини (С.Л. Рубінштейн). Самоосвіта- самостійно організована суб'єктом діяльність учіння, що задовольняє його потреби в пізнанні й особистісному зростанні, є необхідним складником процесу саморозвитку. Вона вимагає від суб'єкта бачення життєвого смислу в навчанні, свідомої постановки цілей, здібності до самостійного мислення, самоорганізації та самоконтролю.

Самооцінка - цінність, значущість, якою індивід наділяє себе загалом і окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки. Самооцінка є відносно стійким структурним утворенням, компонентом «Я-концепції», самосвідомості, і є процесом самооцінювання. Вона

виконує регуляторну й захисну функції, впливає на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її взаємини з іншими людьми. Відображаючи ступінь задоволеності чи незадоволеності собою, рівень самоповаги, самооцінка створює основу для сприйняття власного успіху і неуспіху, постановки цілей певного ступеня, тобто рівня домагань особистості. Захисна функція самооцінки, забезпечуючи відносну стабільність і автономність (незалежність) особистості, може спричинювати спотворення індивідуального досвіду і цим здійснювати негативний вплив на розвиток особи. Самооцінку характеризують за такими параметрами: 1) рівень (величина) - висока, середня й низька самооцінка; 2) реалістичність - адекватна й неадекватна (завищена й занижена) самооцінка; 3) особливості побудови - конфліктна й безконфліктна самооцінка; 4) стійкість та ін. Самооцінка формується на основі оцінок інших людей, оцінки результатів власної діяльності, а також у результаті співвідношення реального й ідеального уявлення про себе.

Самопочуття - комплекс відчуттів, що відображають ступінь фізіологічної й психологічної комфортності наявного стану людини. Самопочуття може бути описано як однією узагальнювальною характеристикою (гарне, погане, хворобливе, бадьоре та ін.), так і переживаннями, що відображають стан окремих систем і процесів (відчуття дискомфорту в різних частинах тіла, утруднення виконання певних дій, зміна у протіканні тих або інших когнітивних функцій тощо).

Самореалізація - розгортання оптимальних здібностей людини у різних видах людської діяльності; рівень розвитку, якого досягає людина від моменту народження; це свідоме прагнення до реалізації своїх можливостей.

Саморегуляція - вміння керувати своїм енергетичним потенціалом, контроль над емоціями, збереження здатності критично мислити, вирішувати в критичній ситуації.

Самосвідомість - усвідомлення людиною себе як особистості та індивідуальності. Свідомість людини може бути спрямована або на зовнішній світ, що оточує людину (зовнішня спрямованість), або на самого суб'єкта (це і є самосвідомість) - своє тіло, поведінку, потреби, почуття, характер, у т.ч. і свідомість (самопостереження, рефлексія). Самосвідомість - це один із рівнів (процесів і результатів) пізнання людиною самої себе як індивідуальності, у т.ч. свого місця у світі та своїх ставлень до різноманітних явищ і об'єктів. Розвиток самосвідомості продовжується впродовж усього життя людини разом із неприпиненням розвитку її об'єкта й суб'єкта.

Самоствердження - прагнення людини до високої оцінки й самооцінки власної особистості, і спричинена цим прагненням поведінка. Самоствердження може займати у структурі потреб людини рядове й панівне місце. За певних умов потреба в самоствердженні може бути не тільки панівною, а й ненаситною. Такий характер самоствердження створює специфічну спрямованість особистості - виключно особисту, а іноді егоїстичну. Задоволення потреби в самоствердженні може досягатися шляхом реальних досягнень у якій-небудь діяльності або створення видимості досягнень, коли суб'єкт прагне здаватися такою людиною, якою йому б хотілося бути, хоча насправді таким не є.

Самостійність - здатність до самоутвердження, підтримування стабільності «Я», самоконтроль, саморегуляція, відповідальність за події свого життя.

Самоцінність - це те, наскільки людина вважає себе гідною поваги, уваги людей, навіть незалежно від результатів діяльності в цей момент.

Свідомість моральна - єдність моральних знань і моральних почуттів, раціонального й емоційного.

Сенс життя - психічне утворення особистості, зумовлене привласненням змісту трансцендентних цінностей. Це може бути співвідношення ціннісного змісту автентичного «Я» особистості з її

реальністю, тобто діалог між реальним і його «Я». Показники смислу життя: наявність у свідомості ідеалу у формі конкретної особи для співвіднесення з ним «Я»; усвідомлення іншої людини як абсолютної цінності; звернення до моральних категорій у ситуації життєвого вибору; наявність безумовних цінностей з визнанням їхньої пріоритетності; наявність мети, яка охоплює все життя.

Сенситивні періоди - періоди онтогенетичного розвитку, коли організм, що розвивається, є особливо чутливий до певних впливів середовища; це періоди оптимальних термінів розвитку якихось сторін психіки (процесів і властивостей). Ранній початок навчання може несприятливо позначитися на психічному розвитку дитини, тоді як пізніше навчання може бути малоефективним. Наприклад, студентський вік сенситивний для професійного становлення особистості.

Синергетика (від грец. synergos - спільний; такий, що діє узгоджено) - напрям міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації і впорядкування у відкритих системах різного типу (фізична, біологічна, соціальна, екологічна та ін.). Синергетика дає змогу будувати математичні моделі складних систем, що розвиваються, які можуть знайти застосування при вирішенні психологічних проблем (наприклад, виникнення тих або інших типів соціальної поведінки, мови, архетипів, інтелекту; моделювання поведінки колективу клітинних автоматів дає можливість досліджувати деякі загальні закономірності поведінки колективу індивідів).

Синергія (співдружність) - підвищена результативність спільної дії чинників порівняно з тими самими, які діють окремо.

Ситуація - система зовнішніх умов стосовно суб'єкта діяльності, які спонукають або опосередковують його активність.

Скромність - ретельність, розумне використання влади, критичне ставлення до своїх заслуг і хиб.

Смисл особистісний - суб'єктивне ставлення людини до того, що вона висловлює за допомогою мови. За О.М. Леонтьєвим, співвіднесення мотиву і мети народжує особистісний зміст. Концепція сенсу життя передбачає віддалену мету, яку треба досягти власними зусиллями, працею.

Смисловий бар'єр - виникнення між людьми взаємного непорозуміння, яке спричинене тим, що та сама подія при однаковому значенні має для них різний зміст. Смисловий бар'єр часто наявний тоді, коли люди не розуміють мотивів поведінки один одного, і діють без урахування цих мотивів або приписують своєму партнерові помилкові мотиви. Для людини, у якої виник смисловий бар'єр, часто притаманна підвищена ефективність. Через виникнення смислового бар'єру процес виховання є неефективним. Наприклад, викладач низько оцінює роботу студента з точки зору її якості, а не з огляду на міру зусиль, витрачених студентом на виконання роботи. Цим він хоче спонукати студента краще вчитися. Студент же сприймає оцінку як несправедливу, тому що для нього головний зміст полягає в тому, що він намагався. У цьому разі оцінка втрачає свою спонукальну силу.

Совість - це критична моральна оцінка своєї поведінки, яка супроводжується сильними почуттями. Це орган сенсу життя і діяльності. Це загострене почуття особистісної відповідальності перед людьми і суспільством за свою поведінку і за свої вчинки. Совість виникає, коли свідомість констатує збіг або розбіжність вчинку і моральної норми. Унаслідок цього з'являється оцінка свого вчинку. Якщо негативна - з'являється негативна мотивація щодо вчинку, незадоволення собою - муки совісті. Якщо позитивна оцінка - зростає самоцінність.

Соціалізація - процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом настанов, цінностей, ролей, очікувань, які властиві певній культурі або соціальній групі.

Соціальна ідентичність - один із результатів процесу соціальної ідентифікації, який полягає в тому, що по мірі того, як усередині групи взаємини все більше стабілізуються, ідентифікація її членів стає більш деперсоналізованою, індивідуальні якості стають психологічно дещо менш важливими, ніж загальні групові властивості. Соціальна ідентичність організовує соціальний світ у групі і визначає людину як члена саме цієї, а не іншої групи. Багато психологічних явищ у групі пов'язані з соціальною ідентичністю, серед них такі: 1) ріст привабливості групи для її члена, що виявляється в його позитивних почуттях із приводу перебування в групі; 2) деперсоналізація - міркування про себе частіше в термінах члена групи («Ми») і менше в термінах унікального індивіда («Я»); 3) сприйняття своєї залежності від групи - віра в те, що власний добробут і добробут групи пов'язані між собою, а також виникнення почуття своєї провини за негативні стосунки з членами групи; 4) відчуття міжгрупової конкуренції - сприйняття іншої групи як конкуруючої зі своєю групою.

Соціальна інгібіція - утримання, пригнічування активності, гальмування поведінки і діяльності під впливом інших людей. Наприклад, працездатність у присутності окремих членів групи може знижуватися.

Соціальна компетентність - наявність у людини когнітивних, емоційних і моторних засобів соціальної поведінки.

Соціальна ситуація розвитку - особливе, одиничне і неповторне відношення між індивідом і соціальною дійсністю (Л.С. Виготський); сукупність обставин, що спричиняють діяльність і соціальну поведінку суб'єкта: зовнішні і внутрішні умови.

Соціальна фасилітація - посилення енергії, підвищення активності, домінантних реакцій індивіда, полегшення його діяльності в присутності групи (разом краще!).

Соціальне порівняння - соціально-психологічне явище, коли зіставляються не лише окремі особистості, а цілі групи людей. Відпадає необхідність ставати добрішим, веселішим, культурним, освіченішим

тощо, займатися самовихованням, якщо порівняння на користь індивіда. З'являється можливість підвищити свою самооцінку, ставши членом відповідної групи. Окрім того, на члена групи автоматично переноситься її соціальний статус.

Соціальне управління - діяльність, спрямована на забезпечення впорядкованості та узгодженості в діях людей і організацій, щоб досягнути окреслено суспільно значущі цілі.

Соціальні норми - вироблені суспільством моделі поведінки особистості та груп, які сприяють досягненню головних цінностей суспільства і життєво важливих для нього відношень.

Соціальні репрезентації - загальноприйняті переконання, ідеї і цінності, які підтримуються більшістю. Вони включають також і наші погляди й культурну ідеологію, що ми демонструємо іншим, розкриваючи перед ними своє «Я». Наші соціальні репрезентації допомагають пояснювати світ, налагоджувати міжособистісні стосунки на засадах взаєморозуміння.

Спадковість - властивість живих систем відтворювати свою організацію, тобто відтворювати собі подібних у низці поколінь. Виявлено, що збереження, відтворення і передача спадкоємної інформації здійснюється за допомогою дезоксирибонуклеїнової (ДНК) і рибонуклеїнової (РНК) кислот. Сукупність генів (генотип) утворює цілісну, винятково налагоджену й ефективно працюючу систему, яка постійно вдосконалюється в процесі еволюції. Під більш-менш великим контролем генотипу перебувають усі ознаки організму - анатомо-морфологічні, біохімічні, фізіологічні, аж до параметрів вищої нервової діяльності людини. Однак становлення цих ознак і їхній індивідуальний розвиток у межах можливостей, заданих генотипом, залежить від конкретних умов (культурологічних, педагогічних, соціально-психологічних та ін.) формування кожної особи.

Співробітництво навчальне - форма взаємодії викладача зі студентами, в якій спільно визначаються і розв'язуються навчальні проблеми і розумові задачі. Від педагога вимагається такт, поважне ставлення до вихованців, пильна увага до їхнього розумового процесу; підтримка, схвалення найменшого успіху; прояв емпатії, уміння поставити себе на місце студента, зрозуміти мету і мотиви його діяльності; доброзичливість; рефлексія, аналіз своїх дій як педагога, швидке запровадження поправок у навчальний процес. Від студентів очікується самоконтроль, самооцінка, розкутість, відсутність страху, відповідальне ставлення до навчання, ініціатива, прагнення до творчості, доброзичливі взаємини в групі та з педагогом. Найпоширенішим способом навчального співробітництва при розв'язанні навчальних завдань є дискусія, групове обговорення, розв'язання проблемних питань, проведення ділових ігор тощо.

Спілкування - взаємодія суб'єктів, в якій проходить обмін раціональною й емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями і вміннями, а також результатами діяльності. Необхідна умова розвитку і формування особистості та групи. Категорія спілкування настільки багатогранна, що спілкування розглядається з різних позицій: як діяльність, специфічна форма взаємодії між людьми, як необхідна умова життєдіяльності, засіб передачі культури й суспільного досвіду, спосіб розкриття суб'єктивного світу, засіб впливу та ін.

Спілкування ділове - це взаємодія людей, в якій його учасники виконують соціальні ролі, тому в ньому запрограмовані конкретні цілі спілкування, його мотиви, а також способи здійснення контактів. А коли так, то активність пізнавальної та емоційно-вольової сфер має прагматичний характер.

Спілкування міжособистісне (неформальне) - взаємодія суб'єктів, в якій немає чіткої регламентації, зумовленої цілями діяльності, соціальними ролями, нормами поведінки. У процесі такого спілкування

відбувається емоційне розкріпачення, занурення у внутрішній світ партнера, взаємини набувають довірливого характеру.

Спілкування педагогічне - професійне спілкування окремого педагога (педагогічного колективу) з тими, кого навчають, у процесі навчання і виховання останніх як на заняттях, так і в позааудиторний час. При прагматично-технологічному ставленні до студентів як об'єктів управління педагогічне спілкування розглядають як спосіб реалізації методів і прийомів педагогічних впливів, метою яких є або ефективно засвоєння навчальної програми, або розвиток особистості студента, або те й інше разом. Оптимальне педагогічне спілкування створює найкращі умови для розвитку мотивації й творчого характеру навчально-професійної діяльності студентів, формування особистості майбутнього фахівця, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання і дає змогу максимально використовувати в педагогічному процесі особистісні якості педагога.

Спрямованість особистості - стійке (позаситуативне) спрямування, орієнтованість мислення, почуттів, бажань, фантазій, учинків людини, що є наслідком домінування певних (головних, провідних) мотивацій.

Статус (лат. status - стан, становище) - місце індивіда в системі міжособистісних взаємин у групі, суспільстві, його права, обов'язки й привілеї.

Стереотипізація - один із міжгрупових механізмів взаємин, суть якого полягає в приписуванні певним групам людей властивих саме їм рис, причому найчастіше негативних. Стереотипізація пов'язана також із тенденцією не фіксувати, применшувати відмінності між членами своєї групи й гіперболізувати відмінності між своєю та іншою групами. Неправильні, помилкові стереотипи часто ускладнюють контакти між людьми, заважають налагодженню нормальних взаємин між ними. Інколи стереотипізація корисна, тому що полегшує орієнтацію в навколишньому світі, згуртовує колектив.

Стиль - постійне, досить стійке універсальне цілісне психічне утворення, яке містить свідомі і несвідомі механізми пасивної і активної адаптації людини до середовища. Розрізняють чотири види стилів: адаптація, взаємодія, ставлення, індивідуальний стиль діяльності.

Стиль діяльності - стійка індивідуально-специфічна система психологічних засобів, прийомів, навичок, методів і способів здійснення певної діяльності.

Стиль управління - характеристика способів і прийомів дії, які використовує керівник для здійснення впливу на своїх підлеглих. Є така типологія стилів управління: 1) авторитарний стиль, для якого притаманне зосередження влади й контролю в керівника, жорсткий, директивний характер стосунків із підлеглими, придушення ініціативи робочої групи, чіткий розподіл ролей і обов'язків у групі; 2) ліберальний стиль характеризує відмежування керівника від управління групою і надання кожному її членові повної свободи дії; 3) при демократичному стилеві лідер управляє групою, обговорюючи з нею свої рішення та поділяючи відповідальність за роботу, стосунки керівника з підлеглими відбуваються у формі обговорення і дискусій.

Стрес (англ. stress - напруга) - емоційний стан людини, що виникає під дією сильних подразників і виявляється в напружених ситуаціях.

Студент (від лат. studens (studentis) - той, хто старанно працює, займається) - людина, яка наполегливо навчається, опановує професійні знання, уміння і навички, вивчає (студіює) науку. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», студент (слухач) - особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання, щоб здобути певний освітній і освітньо-кваліфікаційний рівень.

Студентство - це мобільна соціальна група, метою діяльності якої є засвоєння за спеціально розробленою програмою соціально-професійних ролей, підготовка до виконання важливих професійних, культурологічних,

громадсько-політичних, сімейних та інших функцій. Вона об'єднує молодих людей, які свідомо й цілеспрямовано оволодівають професійними знаннями, вміннями і навичками, набувають професійних якостей через навчання у вищих навчальних закладах.

Студентський вік - особливий і найважливіший для суспільного розвитку та становлення особистості період життя людини, який пов'язаний із формуванням фахівця, суспільного діяча і громадянина, опануванням і консолідацією багатьох соціальних функцій, набуття професійної майстерності. Під час навчання в студента формуються необхідні для цього якості, знання, вміння і навички. Ознаками соціально-психологічної зрілості студента є громадянська позиція, професіоналізм, діловитість, професійне мислення, етична освіченість, естетична культура, активність, потреба самовдосконалення, відповідальне ставлення до здоров'я та ін.

Суб'єкт- виконавець практичної, навчально-пізнавальної, професійної та ін. діяльності (індивід, соціальна група), джерело активності, спрямованої на об'єкт; діяльний, ініціативний у процесі роботи. Суб'єкт діяльності - людина, яка свідомо домагається власних цілей; діяч, який усвідомлює себе. На думку Ж. Піаже, «суб'єкт - не що інше, як система дій, які він здійснює щодо об'єктів, і ці дії постійно перетворюються у відповідності з природою об'єктів і змінюють самого суб'єкта». Границя між суб'єктом і об'єктом відносна й рухлива, і залежить від характеру діяльності: в одних випадках вона пролягає між психофізичним тілом і зовнішнім світом, в інших - між свідомістю і тілом, у третіх - між рефлексуючим «Я» і станом свідомості. Людину можна розглядати не тільки як суб'єкт, а й як об'єкт (пізнання, виховання, турботи і т. ін.). Наприклад, студент може бути суб'єктом і об'єктом навчання.

Суб'єкт пізнання - людина, яка проявляє вільну активність, ініціативна в прийнятті рішень і самореалізації, інтелектуально заповзятлива; володіє багатим різнобічним внутрішнім світом і вирішує,

спираючись на власне розуміння ситуації. Суб'єкт здатний змінюватися, формувати в собі нові якості, змінювати поведінку, відкритий новому досвіду. Суб'єкт готовий до самовдосконалення. У своїх сьогоденних діях виходить зі свого майбутнього, будує деяку особистісну перспективу. Життя багатогранне, протікає в багатьох планах. У навчально-професійній діяльності в студента розвиваються інтелектуальні здібності і пізнавальні якості, творча самостійність і рефлексія.

Суб'єктність - здатність людини усвідомлювати себе носієм знань, волі, ставлень, здійснювати свідомий вибір у системі соціальних відносин, розуміти свої дії та відповідати за них, з'ясувати для себе зв'язки свого «Я» з іншими людьми, ставити мету, пропонувати рішення, відповідати за наслідки; здатність підсилювати або нейтралізувати вплив ззовні.

Сугестивність - індивідуальна характеристика, що полягає в некритичній готовності підкоритися навіюваним впливам інших людей, змісту книг, реклами та ін., надмірно довірливо прийняти їхні ідеї, як свої власні. Властивий суб'єкту ступінь сугестивності може бути підвищений дією ситуативних чинників: втома, стрес, дефіцит часу, брак компетентності, груповий тиск, гіпноз. Підвищена сугестивність властива дітям.

Сугестія - вид цілеспрямованого комунікативного впливу на поведінку і свідомість людини (або групи людей), наслідком чого особа (група осіб) усупереч наявній фактичній інформації (сприйнятій, відтвореній із пам'яті) визнає існування того, чого в дійсності не існує, або щось робить усупереч своїм намірам або звичкам. Ефект сугестії зумовлений зниженням самоконтролю і самокритики щодо змісту навіювання, що буває, наприклад, під гіпнозом.

Тактовність - здібність і вміння людини безпомилково правильно приписувати іншим очікування того, що вони готові від неї почути або побачити. Помилкове приписування - безтактність.

Творчість - свідомо цілеспрямована діяльність людини, яка ставить завдання пізнання і перетворення дійсності, створення нових оригінальних предметів, творів, яких раніше не було. Процес творчості включає інтелектуальну діяльність стосовно усвідомлення життя, створення нових теоретичних узагальнень, висунення ідей і активне втілення їх у життя. Високий рівень розвитку творчого мислення фахівця - важлива психологічна передумова найбільш раціонального й ефективного виконання ним професійних обов'язків.

Творчість суб'єктивна - свідомо активна діяльність людини, спрямована на перетворення самого себе. Це створення чогось нового в самому собі, доповнення новим свого власного досвіду.

Товариськість - взаємна солідарність, повага і довіра, які утворюють спільність інтересів і цілей.

Толерантність - відсутність (або послаблення) реагування на конфлікто-генний чинник; поблажливість, терпимість до чийхось думок, поглядів, вірувань тощо.

Тривожність - схильність людини до частих та інтенсивних переживань стану тривоги, а також низького порогу її виникнення. Тривожність розглядають як особистісне утворення, властивість темпераменту (особистісна тривожність). Нині переважає точка зору про те, що тривожність, маючи природну основу (властивості нервової системи), формується в результаті дії соціальних і особистісних чинників. У дитинстві причиною бувають порушення взаємин із батьками. У більш дорослому віці тривожність може породжуватися внутрішніми конфліктами, переважно самооцінного характеру. Виділяють стійку часткову тривожність у якій-небудь сфері (навчальна, екзаменаційна, міжособистісна та ін.) і загальну, що вільно змінює об'єкти залежно від зміни їхньої значущості для людини.

Уміння - спосіб виконання дії, що дає змогу виконувати її з високою якістю та в мінливих умовах. Уміння, на відміну від навички, вимагає

свідомого контролю й опори на знання. Для вдосконалювання вміння важливу роль відіграють вправи. Іноді вміння є проміжним етапом на шляху до навички, таке перетворення супроводжується редукцією орієнтованої частини дії.

Унікальність (лат. unicus - єдиний) - неповторність, винятковість, рідкісність. Кожній людині властива своя генетична програма, індивідуальний набір спадкових і вроджених задатків, психофізіологічних параметрів організму, особливостей вищої нервової діяльності, неповторного індивідуального досвіду, одиничні форми сприйняття, мислення, емоцій, волі тощо. Не тільки психологічні особливості індивіда є унікальними, а й освоєне ним всезагальне надбання людства сприймається і засвоюється під неповторним ракурсом світобачення; типові культурні зразки поведінки, багатство знань, традиції стосунків індивід засвоює через власні соціально-психологічні «фільтри» і внутрішні умови (мотиви, настанови, погляди, очікування, потреби, характер і ін.) і в такий спосіб утворюється унікальність його індивідуального духовно-психологічного світу.

Упевненість у собі - переживання людиною своїх можливостей, як адекватних тим завданням, які перед нею стоять у житті, так і тим, які вона ставить перед собою. Упевненість у собі протиставляється надлишковій самовпевненості.

Управління - процес впливу суб'єкта на якусь систему, покликаний забезпечити її цілеспрямований розвиток, зберегти або видозмінити структуру, підтримати або змінити режим діяльності відповідно до проміжного завдання і для досягнення мети.

Управління освітою - взаємодія всіх суб'єктів в освіті, розвиток їхнього творчого потенціалу, індивідуальності. Об'єктом психології управління в системі освіти є організована діяльність людей, об'єднаних спільними цілями, інтересами, підпорядкованих статуту організації, режиму, розпорядку діяльності. Об'єкт управління - дитина, учень,

студент. Управління діяльністю учня, студента має не прямий, а опосередкований характер, бо завдання, які ставить педагог, є засобом досягнення мети. А суб'єктом діяльності з досягнення мети є сам учень, студент. Забезпечення такого управління має велике значення ще й тому, що правильно організована викладачем навчальна діяльність веде за собою розвиток того, хто вчиться.

Управлінська діяльність - сукупність скоординованих дій і заходів, спрямованих на досягнення певної мети в межах організації чи системи. Управління в системі «людина-людина» є реалізацією керівником конструктивних, регулятивних, комунікативних і оцінно-коректувальних функцій, які забезпечують ефективний вплив на людей, гарантують виконання завдань сумісної діяльності. Сутність такої діяльності полягає в організації мотивованих взаємин у колективі задля успішного розв'язання навчально-виховних завдань.

Успішність - ступінь засвоєння студентом обсягу знань, умінь і навичок, визначених навчальною програмою, із погляду їхньої усвідомленості, повноти, глибини, міцності. Успішність виражається в оцінних балах. Висока успішність студентів досягається системою дидактичних і виховних засобів, оптимальною організацією навчальної діяльності.

Ухвалення рішення - етап вольового акта, який пов'язаний із формуванням послідовності дій, що сприяють досягненню мети. Ухвалення рішення наявне при необхідності вибору між декількома можливими варіантами цілей, засобів і способів дії, вчинку.

Учіння - 1) система пізнавальних дій, спрямованих на розв'язання навчально-виховних завдань, результатом чого є набуття системи знань, опанування уміннями і навичками; 2) процес (точніше, співпроцес) набуття і закріплення способів діяльності індивіда, результатом якого є досвід, виникають нові форми поведінки і діяльності; 3) діяльність учня

(студента) щодо оволодіння соціальним досвідом і розвитку якостей, необхідних для виконання соціальних функцій і розв'язання задач.

Фрустрація - психічний стан дезорганізації свідомості й поведінки, який виникає в ситуаціях перешкоджання досягненню мети або задоволенню потреб, що загрожує гідності людини.

Функція (від лат. function - здійснення, виконання) - таке відношення об'єктивностей одного з них призводить до закономірної зміни іншого або інших. При системному підході поняття функції використовують для визначення спрямованого, вибіркового впливу, на основі чого встановлюють зв'язки між об'єктами, явищами, їхніми частинами і властивостями. Функція є мірою зв'язку між окремими елементами структури або між структурами, які входять у склад ієрархічного цілого.

Функції управління - роль, яку виконує керівник на певному етапі управління відповідно до мети.

Характер (від грец. charakter- відбиток; карбування) - індивідуально своєрідне сполучення постійних істотних властивостей особистості, що виявляється в її поведінці. Характер пов'язаний із темпераментом, проте у його формуванні велике значення має наслідування, виховання й самовиховання. Групи рис характеру, що виражають ставлення особистості до дійсності: ставлення до трудової діяльності (працьовитість, активність, відповідальність та ін.), ставлення до інших людей (щирість, доброта, чуйність, гуманність та ін.), ставлення до самої себе (самоповага, почуття власної гідності та ін.), ставлення до речей та природного середовища (бережливість, охайність, естетичність та ін.). Риси характеру поділяють також на інтелектуальні, емоційні, вольові. Властивості характеру: повнота, цілісність, визначеність, сила.

Характеристика психологічна - форма вивчення індивідуальних психологічних особливостей людини, яка містить конкретні відомості про

неї як про особистість і суб'єкта діяльності (знання, здібності, стиль діяльності, манери поведінки, характер, взаємини та ін.).

Харизм - щось таке, що зійшло на людину від Бога, її привабливість. Хариз- матичні люди: 1) владні, впевнені в собі і досить динамічні у своїй поведінці; 2) ставлять перед собою глобальні, всеохопні цілі; 3) впевнені в досягненнях людей навколо себе; 4) турбуються про потреби інших.

Цинізм - нахабна, безсоромна поведінка, відсутність справжньої внутрішньої культури, неповага до людей і суспільства.

Ціннісні орієнтації- інтегративні утворення, пов'язані як з потребно- тиваційною, так і смисловою сферою особистості. Вони усвідомлюються, їхні функції - регулювання поведінки і діяльності особистості в найбільш значущих життєвих ситуаціях.

Цінність - міждисциплінарна наукова категорія, що позначає об'єкти, властивості або ідеї, які мають значущість для людини, втілюють у собі ідеали та є для особистості еталоном потрібного, надають сенсу життю.

Чарівність - найцінніша особистісна якість, яка для педагога- фахівця є ще й професійно важливою. Чарівні люди мають силу тяжіння, вони швидко приваблюють, створюють умови психологічного комфорту, а найголовніше - уміють впливати на людей. Чарівність залежить від природних якостей особистості, але її можна успішно розвивати. Чарівна особистість має такі характеристики: 1) неординарна, з «родзинкою», зовнішність (краще, звичайно, якщо зовнішність приваблива); 2) емоційна заразливість; 3) дотепність; 4) уважність і доброзичливе ставлення до партнера по спілкуванню; 5) комунікабельність; 6) психологічна захищеність.

Чесність професійна- діловита вимогливість, самовідданість у роботі, уміння говорити правду «у вічі».

Честь - сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці; добра, не заплямована

репутація, авторитет людини, її чесне ім'я. Боронити честь - дотримуватися морально-етичних правил гідності, боротися, захищаючи гідність кого-небудь. Слово честі - словесна формула для запевнення в істинності, правдивості сказаного. Справа честі - те, що визначає гідність особи, колективу і т. ін. Суд честі - громадський суд, який розглядає вчинки, що принижують гідність особи, яка їх зробила, оскільки вони несумісні з високими моральними принципами.

Юнацький вік - період життя людини між підлітковим віком і дорослістю. У вітчизняній періодизації психічного розвитку відповідає 17-21 рр. для юнаків і 16-20 рр. для дівчат. Юнацький вік - період, який історично найпізніше сформувався, необхідність якого зумовлена ускладненням соціального життя й вимог, які ставить суспільство до рівня професійної освіти й особистісної зрілості його членів. Цей вік не є цілком сталим, адже люди 15-17 рр. легко можуть потрапити в різноманітні соціальні ситуації розвитку, тому вивчення юнацтва неможливе без урахування етнокультурних і соціокультурних відмінностей. Головною особливістю соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці є те, що дівчата та юнаки перебувають на порозі вступу в самостійне життя. Перехід від підліткового до юнацького віку пов'язаний зі зміною внутрішньої позиції. Проблема вибору подальшого життєвого шляху стає основною спрямованістю особистості. Мотив самовизначення має велику особистісну значущість, стає «афективним центром», навколо якого починають обертатися вся діяльність і всі інтереси людини. У юнацькому віці відбувається набування особистісного самовизначення, цілісності (ідентичності); професійне самовизначення, самостійне обрання життєвої платформи, цілей та професії; розвиваються ціннісні світоглядні орієнтації, самостійність, відповідальність, рефлексивна самосвідомість, самоцінність, самоповага, психосексуальна ідентичність; виробляється індивідуальний стиль розумової діяльності, розвиваються та

удосконалюються розумові та спеціальні здібності на основі диференціації інтересів та орієнтації на майбутню професію.

«Я-концепція» - цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх суперечностей, образ власного «Я», який є настановою людини стосовно себе. «Я-концепція» містить такі компоненти: 1) *когнітивний складник* - «Образ-Я»- уявлення індивіда про самого себе, про свої якості, здібності, зовнішність, соціальну значущість та ін.; 2) *оцінний складник* - «Ставлення-Я» - самооцінка, самостав-лення, самоповага та ін.; 3) *поведінковий складник* - «Вчинок-Я»- потенційні поведінкові реакції, конкретні дії, самопрезентації, які можуть бути викликані «Образом-Я» і «Ставленням-Я». У склад «Я-концепції» входять: 1) *«фізичне Я»* - схема власного тіла; 2) *«реальне Я»* - уявлення про себе в теперішньому часі; 3) *«динамічне Я»* - те, яким суб'єкт має намір стати; 4) *«соціальне Я»* - співвіднесене зі сферами соціальної інтеграції (статевою, етнічною, громадянською, рольовою та ін.); 5) *«екзистенційне Я»* - оцінка себе в аспекті життя і смерті; 6) *«ідеальне Я»* - те, яким суб'єкт, на його думку, повинен бути, орієнтуючись на моральні норми; 7) *«фантастичне Я»* - те, яким суб'єкт бажав би бути, якщо це було б можливим.